

PROPAGACE PĚSTOUNSKÉ PÉČE VE ZLÍNSKÉM KRAJI

Bc. Lucie Kozubíková

Diplomová práce
2009

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lucie KOZUBÍKOVÁ**

Studijní program: **N 7501 Pedagogika**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Propagace pěstounské péče ve Zlínském kraji.**

Zásady pro vypracování:

Volba a formulování tématu, cíle práce.

Zpracování teoretické části práce prostřednictvím odborné literatury.

Sběr, zpracování a vyhodnocení dat.

Shrnutí výsledků, vyslovení závěrů, návrhy a doporučení.

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BUBLEOVÁ, V.; DECKÁ, J.; HABERLOVÁ, V.; HOLÁ, B.; MÁLIKOVÁ, J.; VÁVROVÁ, A.
Pěstouni mají právo na služby. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2007.
MATĚJČEK, Z.; ED. KOLUCHOVÁ, J.; BUBLEOVÁ, V.; KOVAŘÍK, J.; BENEŠOVÁ, L. Osvojení
a pěstounská péče. 1. vydání. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-637-3.
NOVOTNÁ, V. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář. 3. aktualizované
a doplněné vydání. Praha: Linde, 2007. ISBN 80-86131-72-6.
PLECITÝ, V. Zákon o rodině. Praha: Eurounion, 2007. ISBN 80-7317-063-9.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Radana Nováková
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

12. února 2009

Termín odevzdání diplomové práce:

15. května 2009

Ve Zlíně dne 12. února 2009

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové/bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová/bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou/bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou/bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové/bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové/bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně 13. 5. 2009

Kozubíková
.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Cílem diplomové práce bylo popsat průběh úřední procedury a způsob i účel konání kurzu zákonné přípravy pro žadatele o pěstounskou péči. Výzkumná otázka, která stanovené cíle zkoumala, zní: *Jak probíhá příprava žadatelů o pěstounskou péči ve Zlínském kraji?*

Za prvé, na základě zjištěných skutečností mají zájemci o pěstounskou péči příležitost získat užitečné a velmi praktické rady, které je mohou na případné nedostatky v průběhu procesu zprostředkování předem upozornit. Tyto nedostatky se mohou projevit v oblasti poskytování informací, komunikaci nebo v roli úřadů a soudů. Lze ale vyzorovat i určité kvality.

Za druhé, čtenáři mají možnost seznámit se s náplní a přínosem kurzu zákonné přípravy, který je neoddelitelnou součástí procesu před přijetím dítěte do náhradní rodinné péče.

Diplomová práce by tak měla zájemcům o pěstounskou péči posloužit jako užitečný návod před přijetím dítěte do pěstounské péče a sociálním pracovníkům i odborníkům by měla pomoci ke zkvalitnění jednotlivých kroků souvisejících s úředními postupy v celé oblasti náhradní rodinné péče. Jelikož téma diplomové práce nese ve svém názvu slovo „propagace“, měla by zajisté zlepšit i samotné povědomí veřejnosti o pěstounské péči.

Klíčová slova: rodina, sociálně-právní ochrana, náhradní rodinná péče, pěstounská péče, úřední procedura, kurz zákonné přípravy.

ABSTRACT

The aim of my thesis was to describe the legal procedure and the way and purpose of legal preparation course for foster care applicants. The research question of my work is: What is the preparation procedure for foster care applicants in the region of Zlín?

Firstly, on the basis of ascertained facts the foster care clients have opportunity to get useful and very practical suggestions and so they can be beforehand advised of possible problems during foster care applicant procedure. These problems can be in giving informations, communication or in the part of office and a court of law. But is possible find out a qualities, too.

Secondly, everybody has the possibility to learn about contents and benefit of legal preparation course which is the inseparable part of child adoption procedure into foster care family.

My thesis can serve foster care clients as an useful instruction during child adoption procedure and it can help social assistants and experts to improve the quality of individual procedure steps regarding with alternative family care. As my thesis title contains the word „promotion“, it should certainly improve public awareness of foster care.

Keywords: family, socially legal protection, alternative family care, foster care, legal procedure, legal preparation course.

Děkuji Mgr. Radaně Novákové, Ph.D. za velmi užitečnou metodickou pomoc a věnovaný čas, jež mi poskytla při zpracování mé diplomové práce a taktéž děkuji pěstounským rodinám za jejich spolupráci a užitečné informace, bez nichž by tato diplomová práce nevznikla.

OBSAH

ÚVOD	11
I TEORETICKÁ ČÁST	13
1 RODINA	14
1.1 RODINA VERSUS INSTITUCE	16
1.2 RODINA A JEJÍ VÝZNAM PŘI PLNĚNÍ ZÁKLADNÍCH FUNKCÍ.....	18
2 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE	20
2.1 VYMEZENÍ POJMŮ	20
2.2 FORMY NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE	22
3 PĚSTOUNSKÁ PÉČE	23
3.1 HISTORIE PĚSTOUNSKÉ PÉČE.....	23
3.2 VYMEZENÍ PĚSTOUNSKÉ PÉČE A JEJÍ POSLÁNÍ	27
3.3 ZPROSTŘEDKOVÁNÍ PĚSTOUNSKÉ PÉČE.....	30
3.3.1 Rozhodnutí o přijetí dítěte do vlastní péče.....	32
3.3.2 Podávání žádostí.....	33
3.3.3 Příprava a posouzení krajským úřadem.....	34
3.3.3.1 Průběh kurzu zákonné přípravy	36
3.3.4 Období čekání na nabídku dítěte	38
3.3.5 Poradní sbor	39
3.3.6 Kontakt s dítětem a jeho převzetí do péče.....	42
II PRAKTICKÁ ČÁST	44
4 VÝZKUMNÉ KROKY	45
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	45
4.2 CÍLE KVALITATIVNÍHO VÝZKUMU	46
4.3 VÝZKUMNÝ VZOREK	47
4.4 METODY VÝZKUMU	47
4.5 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT	48
4.5.1 Zpracování případových studií	50
4.5.1.1 I. Případová studie – rodina A	50
4.5.1.2 II. Případová studie – rodina B	52
4.5.1.3 III. Případová studie – rodina C	53
4.5.1.4 IV. Případová studie – rodina D	54
4.5.2 Otázky k nestrukturovanému rozhovoru	56
4.5.3 Vyhodnocení a interpretace dat jednotlivých kategorií z rozhovorů.....	57
4.5.3.1 Hlavní spouštěče	57
4.5.3.2 Průběh úřední procedury.....	61
4.5.3.3 Způsob a účel konání kurzu zákonné přípravy	67

4.6	SOUČASNÝ VZTAH PĚSTOUNŮ K PĚSTOUNSKÉ PÉČI.....	70
4.6.1	Rodina A	70
4.6.2	Rodina B.....	71
4.6.3	Pěstounka C.....	71
4.6.4	Pěstounka D	72
	SHRNUTÍ.....	73
	ZÁVĚR	76
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	78
	SEZNAM PŘÍLOH.....	81

ÚVOD

Některé děti nemají, bohužel, to štěstí vyrůstat od narození ve své biologické rodině. Buď byly dětmi nechtěnými, týranými, zneužívanými či zanedbávanými anebo se o tyto děti jejich biologičtí rodiče nechtěli, nedovedli nebo nemohli starat. Pěstounská péče je jednou z forem náhradní rodinné péče, která dítěti zajistí uspokojení všech jeho potřeb v náhradní rodině, jež mu institucionální péče nemůže v plné míře poskytnout. Téma diplomové práce, které zní *Propagace pěstounské péče ve Zlínském kraji*, má ve své teoretické části za svůj prvořadý cíl zdůraznit důležitost vývoje osobnosti dítěte v rodinném prostředí a nabídnout všem, kteří se o pěstounskou péči zajímají, základní údaje nezbytné pro přijetí dítěte do rodiny. Kromě zákona o rodině vycházím taktéž ze zákon o sociálně-právní ochraně dětí, jelikož s otázkami náhradní rodinné péče velmi úzce souvisí. Jelikož pěstounská péče existuje již řadu let, uvádím zde i několik podstatných podnětů z její historie. Další kroky směřují již k jejímu přesnému vymezení, poslání a zprostředkování.

O problematiku opuštěných dětí, které nemohou vyrůstat ve své původní rodině, jsem se začala zajímat již před rokem, k čemuž mi pomohl Magistrát města Zlín, oddělení sociálně-právní ochrany dětí, kde jsem dvakrát absolvovala svoji praxi. Svou účastí při šetření v rodinách jsem získala množství užitečných podnětů nezbytných jak pro svoji diplomovou práci, tak i pro svoji budoucí profesi. Nabyla jsem dojmu, že při sociální práci s rodinou jako celkem je stále co objevovat a tyto poznatky je třeba neustále předávat dál veřejnosti. Významným nedostatkem je stále skutečnost, že se péče o tyto děti chápe příliš úzce, nikoliv v kontextu celé sociální politiky. Domnívám se, že velký počet dětí v ústavní výchově je způsoben chudobou rodičů, ztrátou bydlení a nedostatečnými životními a rodičovskými dovednostmi. Zde bych chtěla poukázat i na fakt stále se zhoršujícího postavení části romské komunity. Dle mého názoru je počet umístěných dětí do ústavních zařízení skutečně alarmující, z tohoto důvodu chci poukázat na pěstounskou péči jako na jednu z možných variant, která dává opuštěným dětem šanci najít samo sebe a pěstounům možnost zahrnout alespoň některé z těchto dětí láskou. V kolektivních zařízeních totiž dítě ztrácí možnost navázat trvalý a bezpečný vztah s jedním láskyplně pečujícím člověkem, který by poskytoval dítěti výlučnou pozornost. Takový osud čeká převážnou většinu dětí, kterým z mnoha různých příčin schází péče biologických rodičů.

Cíle, které jsou vymezeny v praktické části, mají popsat a objasnit celý průběh procesu přijímání dítěte do rodiny i způsob a účel konání kurzu zákonné přípravy pro žadatele o

pěstounskou péči. Současně bych chtěla poukázat na změnu úředních postupů v průběhu posledních dvaceti až třiceti let, zejména na práci sociálních pracovníků.

Při navázání kontaktu s pěstounskými rodinami, jež mi veškeré informace poskytovaly, nevyvstaly žádné potíže, naopak, pěstouni projevili velký zájem a nadšení sdělit mi vlastní zkušenosti, které by mohly pomoci ostatním žadatelům o náhradní rodinnou péči. Spolupráce se mi nepodařila navázat pouze s poslední pátou rodinou z důvodu jejich změny bydliště.

V závěru stručně objasňuji jednotlivé postupy související s přijetím dítěte do pěstounské péče, poukazuji na kvalitní přístup sociálních pracovníků i odborníků, ale zároveň uvádím i smysl výchovy dítěte v pěstounské péči.

Diplomová práce by se mohla stát návodem ke zkvalitnění sociální práce s rodinou před přijetím dítěte do náhradní rodinné péče. Sociálním pracovníkům by mohly veškeré podněty pomoci v utváření nových kroků v oblasti náhradní rodinné péče anebo v nastavení jednotlivých opatření. Na vědomí by měly být brány i povinnosti pěstounů vyplývající ze zákona o sociálně-právní ochraně dětí v poměru k jejich právům, jelikož na práva pěstounů se mnohdy zapomíná. Je třeba si uvědomit, že zájemci o jakoukoli formu náhradní rodinné péče jsou právě těmi, jež v sobě našli kousek empatie a naopak každý z nás si jistě dovede představit strávený život namísto v rodinném kruhu v kolektivním zařízení. Z těchto a z mnoha dalších důvodů by práva pěstounů měla být brána za jednu z priorit, které by se mělo docílit širším rozsahem jejich práv.

Z mého pohledu je zvláštní, že dosud existují zařízení, které zde přetrvávají již několik desetiletí a to i navzdory tomu, jak dlouhodobě je problematika dětí umístěných v ústavních zařízeních debatována. Tímto bych chtěla ještě jednou poukázat na ty, jež mají v sobě kousek empatie, pochopení, nejsou lhostejní k osudům těchto dětí a mají dostatek lásky k tomu nabídnout alespoň jednomu dítěti kvalitní rodinné zázemí.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

Matějček uvádí (1994, s. 15): „Rodina je zajisté nejstarší lidskou společenskou institucí. Rodina vznikla nejen z přirozeného pudu pohlavního, jenž vede k plození a rozmnožování daného živočišného druhu, ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat a připravovat pro život. V dřívější době přicházeli potomci na svět tak málo připravení, že pečovat o ně a chránit je bylo prostě životní nutnost a základní podmínkou pro jeho přežití. Dnes nám však hrozí zcela jiné nebezpečí. Ovšem potřeba dítě chránit, starat se o něj, vychovávat jej a vzdělávat zůstává i nadále, i když v poněkud jiném smyslu, potřebou životní“.

Podle Matouška (1997) existuje rodina odedávna především proto, aby lidé mohli náležitě pečovat o své děti. Kromě toho, že je rodina biologicky významná pro udržení lidstva, je také základní jednotkou každé lidské společnosti. Reprodukují člověka nejen jako živočicha, zprostředkovává mu vrůstání do jeho kultury a společnosti. Rodina kromě toho propojuje generace, vytváří mezi nimi kontinuitu a pouta solidarity. Rodina je prvním a dosti závazným modelem společnosti, s jakým se dítě setkává. Předurčuje jeho osobní vývoj, jeho vztahy k jiným skupinám lidí. Rodina dítě orientuje na určité hodnoty, vystavuje ho určitým konfliktům, poskytuje mu určitý typ podpory. Tímto způsobem osobitě zabarvuje to nejpodstatnější, co dítěti předává – sociální dovednosti, bez kterých se v dospělosti neobejde. Dítě se v rodině učí mnoha dovednostem. Rozhodujícím obdobím pro toto učení je předškolní věk a podstatnou podmínkou úspěchu je přítomnost dobře přijímaného rodičovského vzoru. Dívka se těžko stane vyrovnanou, společensky kompetentní ženou, nemá-li v dětství na očích matku či její náhradu. Chlapec se ztěžka bude orientovat v tom, co je správné mužské chování, nebude-li v rodině vystaven přímému vlivu otce či jiného muže. Stálá přítomnost vysoce citově angažovaných rodičů je dnes považována za nepostradatelnou podmínku zdravého duševního i tělesného vývoje dítěte. Další takovou podmínkou je pak bezpečí domova jako stabilního a chráněného prostředí. To vše můžeme poskytnout dítěti pouze rodina a to nezastupitelně.

„Významnou roli hraje i rodinná tradice. Děti potřebují slyšet rodinnou historii, aby se mohly stát její součástí a pochopily, že v životě se dějí různé situace, které se nás týkají, ať chceme nebo nechceme“ (Průvodce náhradní rodinnou péčí, č. 5, 2008, s. 4).

Na otázku, co je to „rodina“, nám jistě jinak odpoví právník, jinak sociolog a jinak psycholog. Ale co nám na tuto otázku odpoví dítě samo anebo co by nám řeklo, kdyby se

umělo vyjádřit naší dospělou řečí? Základní poznatek je ten, že pro dítě nejsou vnější znaky příliš důležité. Rodinou pro dítě může a nemusí být situace, kdy se o něj stará jedna osoba nebo více osob, kdy jsou vzájemné svazky jedněch s druhými zákonem potvrzeny či nepotvrzeny nebo kdy děti jsou takzvané vlastní či nevlastní. Druhý poznatek dle psychologických rozborů říká, že má-li se dítě vyvíjet po duševní a charakterové stránce v osobnost zdravou a společností užitečnou, potřebuje vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém, vřelém a přijímajícím, na čemž dítěti záleží nejvíce a takovým prostředím by měla být právě rodina. A třetí významný poznatek nám říká, že rodina není zdaleka jedinou institucí, která bude pečovat o prospěch, ochranu, výchovu a vzdělávání dítěte. Svoji roli zde hraje i škola, dětské hřiště, kamarádi a v neposlední řadě i zaměstnání. Avšak rodina má vždy jedinečné a výsadní postavení. Právě rodina má možnost ovlivňovat vývoj dítěte v těch nejcitlivějších fázích, nejpřirozenějším způsobem a nejvydatněji může uspokojovat základní psychické potřeby dítěte a rovněž je modelem mezilidských vztahů, který si dítě ponese dál do života a jímž bude poměřovat všechny další vztahy, do nichž samo vstoupí. Co je však pro dítě potřebou nejvýznamnější, aby se cítilo sebejisté a sebevědomé? Potřeba životní jistoty. V různých rodinách mohou být podmínky pro utváření sebevědomí dítěte velmi odlišné, ovšem je třeba si uvědomit, že jistota pro dítě je ten nejlepší vklad, který mu můžeme hned na počátku jeho života dát a je zřejmé, že kolektivní zařízení nemůže být schopno každému dítěti tento vklad nabídnout anebo ho u něj vypěstovat (Matějček, 1994).

„Jistotu postrádají zejména ty děti, které nebyly od narození připoutány k důležité blízké osobě. Právě připoutání se k blízké osobě je pro dítě jedním z nejvýznamnějších zážitků, protože vytváří zárodky pozitivních životních funkcí, společenských zručností a vytváří taktéž pocit bezpečí a již zmíněné jistoty. U dětí, které neměly nikdy možnost vytvořit si silné pouto k blízké osobě v důsledku nepříznivých okolností ve svých domovech anebo v důsledku oddělení od biologických matek, se rovněž vyskytují viditelné projevy poruchy připoutání se. Tyto poruchy se postupně projevují odmítáním osob, lhaním, agresivitou, krádežemi. Dlouhodobá praxe však ukazuje, že jakmile dítě naváže silný vztah v nové rodině, mnohé z těchto projevů chování se zmírní nebo úplně zmizí“ (Průvodce náhradní rodinnou péčí, č. 1, 2009, s. 6).

Všechny výše uvedené skutečnosti tak dokazují, že rodina je pro dítě nejvíce podněcujícím prostředím k jeho správnému rozvoji.

1.1 Rodina versus instituce

„Výchova praktikovaná v našem kulturním okruhu ještě začátkem novověku byla z dnešního hlediska necitlivá, chladná a autoritářská. Děti se v majetnějších rodinách dávaly kojným a nechávaly se mimo rodinu do 2 – 3 let. Bití dětí jako prostředek výchovy bylo široce doporučováno církevními i světskými autoritami. Ideály tehdejší výchovy byly: pevná disciplína, pevná víra v Boha a dobrá výživa. V 17. století se například noční pomočování dětí léčilo v Anglii tak, že dítě muselo ráno vypít pintu vlastní moči“ (Matoušek, 1997, s. 80).

Jak uvádí dále Matoušek (1997), po buržoazních revolucích však potřebovaly střední třídy podnítit autonomii svých potomků, aby tak zvýšily naději na jejich postup ve společenském žebříčku. Jenom svobodný, citlivě vychovávaný člověk mohl rozvinout všechn svůj vrozený potenciál a jen člověk vychovávaný ve stabilní rodině, stále stejnými rodiči, ve stabilním domově a v láskyplné atmosféře, se mohl co nejlépe vyvíjet a být ku prospěchu společnosti. Tento nový výchovný ideál byl prosazován v 18. a 19. století téměř všemi hlasy a ve 20. století byl zcela jednohlasný.

Podle mého názoru a dle úvah jednotlivých autorů je evidentní, že v tehdejší výchově se nepřiklánělo k nejlepšímu zájmu dítěte, jak je tomu dnes. V současné době je situace již poněkud odlišná. Ať už jde o nedostatečné materiální zajištění rodiny anebo o výchovné potíže s dítětem, mělo by být v nejlepším zájmu dítěte ze strany sociálních pracovníků rodině pomoci a pouze v krajních případech by mělo být dítě odebráno a umístěno do některého z kolektivních zařízení. Jako neřešitelné situace, kdy návrat dítěte do původní rodiny není možný, jelikož vliv na vývoj dítěte by byl převážně negativní, se mi jeví rodiny s viditelným nezájmem o dítě pečovat, s odmítavým postojem spolupracovat s příslušnými orgány, dále rodiny nepřizpůsobivé anebo rodič s těžkým handicapem v případě, že pečuje o dítě sám a blízcí příbuzní nejeví o dítě zájem. V těchto a dalších podobných případech by měly být zahájeny patřičné kroky k citlivému odebrání dítěte. Vždy je však třeba vynaložit maximální snahu ze strany sociálních pracovníků pro návrat dítěte do původní rodiny. Jako nejvhodnější řešení, kdy je již dítě z výše uvedených důvodů biologickým rodičům odebráno, se mi jeví samozřejmě umístění dítěte do některé z forem náhradní rodinné péče, jelikož náhradní rodina může uspokojit veškeré potřeby dítěte. Zároveň mají biologičtí rodiče možnost se s dítětem i nadále stýkat, čímž jsou zároveň i podpořeny vztahy s původní rodinou. Důvodů, kdy je dítě odebráno, však může být hned celá řada. Vlastní

rodiče zahynou, emigrují nebo se prostě jen ztratí. Jak jsem již uvedla, i vážná choroba nebo postižení mohou sehrát svoji roli. Právě v těchto případech by měla být pouta mezi rodinnými příslušníky dítěte a dítětem samotným i nadále zachována, jelikož jakékoli postižení se nám může kdykoli stát osudným a to není důvod k přetrhání vazeb s dítětem.

Co ale výchova dítěte v mateřské škole, ve škole, v dětském domově či jiném ústavním zařízení? Samozřejmě, že mezi dítětem a vychovatelem zde vzniká a vyvíjí se rovněž určitý citový vztah, ale na docela jiné úrovni. Dětem se zde většinou líbí právě proto, že zde mají spoustu svých dobrých kamarádů a o zábavu je tady rovněž postaráno. Když se však sama vcítím do situace malého dítěte trávící celé dny, týdny, měsíce ba dokonce a to především i roky v dětském domově či jiném podobném zařízení pečující každodenně o tyto opuštěné děti, rozdíl oproti rodinné výchově je zcela jasný a ihned se mi vybavuje celá řada odlišností.

Jak uvádí Matějček (1994, s. 40): „Citové vztahy v takovýchto kolektivních zařízeních jsou přece jen mělké a povrchní a trvají zpravidla jen tak dlouho, jak dlouho trvá přímý styk jedněch s druhými“.

Autor měl na mysli zřejmě to, že děti, které po několika letech pobytu v dětském domově odejdou do dětské vesničky nebo do pěstounské rodiny, si na vychovatele již ani nevzpomenou. A stejně tak vychovatelé si budou zřídkka, které dítě pamatovat, jelikož vysoká citová angažovanost na desítky či stovky dětí a jejich dětské osudy by byla jaksí nemožná. Z mého pohledu však usuzuji, že citová provázanost mezi vychovateli kolektivních zařízení a dětmi trávící v nich své dětství nepochybně existuje. Vychovatelé kolektivních zařízení jsou přece těmi, kteří se snaží dětem zajistit po celou dobu jejich pobytu alespoň ty nezákladnější životní potřeby a děti si tyto skutečnosti zajisté pamatují. A stejně tak vychovatelům nejsou osudy dětí jistě lhostejné a společné zážitky, které s nimi prožijí, jim zůstanou v jejich paměti.

Usuzuji však, že rodina a rodinné prostředí je pro dítě zkrátka místem hlubokých a trvalých citových vztahů, čemuž se kolektivní zařízení mohou pouze přiblížit, nikoli je zcela nahradit.

Ukazuje se, že děti z kolektivních zařízení mají později v životě největší obtíže v citové interakci s druhými lidmi, nedovedou dávat a přijímat, nejsou dobře schopny náležitě odezvy, když jim někdo dává najevo svou přízeň, je pro ně problémem se hluboce zamilovat a založit trvalé společenství s někým druhého pohlaví, mít rád své děti. Jakoby

se tu roztácel jakýsi bludný kruh nepříznivých příčin a následků, který má tendenci přenášet tyto následky ještě na další generaci (Matějček, 1994).

Myslím si, že náhradní rodinná péče je jedním z řešení, jež může dítěti plnohodnotný život zajistit a to nejen z hlediska uspokojení potřeb, ale i z hlediska funkcí, jež biologická rodina nedokáže, nemůže anebo neumí splnit. V následující kapitole se chci věnovat právě základním funkcím rodiny, které mohou být splněny pouze v příznivých podmínkách rodinného prostředí.

1.2 Rodina a její význam při plnění základních funkcí

Ve druhé polovině 20. století existovaly myšlenkové proudy hovořící o tom, že rodina by měla postupně své funkce předat jiným institucím jako jsou škola, ústavy sociální péče, stát. V současnosti ale můžeme sledovat opačnou tendenci snahy směřující k posilování rodiny jako významného subjektu sociální politiky (Smutková, 2007).

Nejčastěji se hovoří o funkcích biologicko-reprodukční, ekonomické, výchovné a socializační, emocionální a ochranné, avšak z mého pohledu bych vyzvedla především ty funkce, jež děti v kolektivních zařízeních postrádají nejvíce, což souvisí s neuspokojením životně důležitých potřeb.

Jak již bylo v předchozí kapitole řečeno, potřeba jistoty, bezpečí, přijetí, lásky, citové podpory, intimity a uznání hrají u dítěte velmi důležitou roli, což souvisí s funkcí emocionálně-ochrannou. Rodiče vytváří dítěti jakési emocionální zázemí pro jeho harmonický vývoj, jehož součástí může být i dítě přijaté z kolektivního zařízení do náhradní rodiny (Celá, 2006).

Právě emocionálně-ochranná funkce je nejdůležitější a nezastupitelnou funkcí rodiny, což znamená, že dítě potřebuje pro svůj vývoj především stabilní a milující prostředí. Pouze rodinná výchova, prosycená kladnými citovými vztahy a vzájemnou důvěrou, může pozitivně ovlivnit celý psychosociální a osobnostní rozvoj dítěte. Mimo jiné umožňuje rodina i rozvoj nadání dítěte a především dítě záměrně výchovně ovlivňuje tak, aby se úspěšně zapojilo do společnosti. Dítě se v rodině tedy učí porozumět jednotlivým sociálním rolím, chápat ekonomické, sociální, kulturní, náboženské, morální, sociální a jiné vztahy ve společnosti, učí se chápat význam vztahů, učí se správně komunikovat, ale zároveň se učí porozumět sobě samotnému, svým potřebám, možnostem a také tomu, jak si prosazovat své vlastní zájmy. To vše a mnohem více může dítěti nabídnout pouze rodinné prostředí, nikoli žádné jiné (Smutková, 2007).

Z těchto výše uvedených skutečností chci poukázat na náhradní rodinnou péči - pěstounskou péči - jako na jednu z možných alternativ, která umožňuje dítěti své potřeby a touhy uspokojit.

2 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

„Náhradní rodinná péče je zákonem upravená forma přijetí opuštěného či ohroženého dítěte do rodiny“ (Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů).

Dlouhodobé výzkumy již prokázaly, že náhradní rodinná péče je považována za vhodnější alternativu. Z tohoto důvodu, ale i z mnoha dalších, bych chtěla touto cestou - tedy prostřednictvím diplomové práce a získaných vědomostí - přiblížit veřejnosti jednu z forem náhradní rodinné péče a to i přesto, že veškeré informace jsou již dnes běžně dostupné v odborné literatuře. Počet umístěných dětí v ústavních zařízeních považuji stále za alarmující a je pouze na lidech samotných, zda těmto opuštěným dětem pomohou změnit jejich osudy k lepšímu.

2.1 Vymezení pojmů

Nyní se pokusím přiblížit termíny, se kterými se lze v diplomové práci setkat, a které se k náhradní rodinné péče váží (Opatřil, M. a kol., 2008, s. 4):

Nezájem rodičů – v případě ústavní péče musí biologičtí rodiče minimálně jedenkrát za půl roku kontaktovat svoje dítě (hned po narození nejpozději dva měsíce). Jestliže tak neučiní, soud potvrdí jejich nezájem, který umožňuje umístit dítě do nové rodiny.

Náhradní výchovná péče – systém péče o opuštěné děti, který zahrnuje jak péči rodinnou (osvojení a pěstounská péče), tak i péči ústavní

Nové rodiny – rodiny, které přijímají opuštěné děti, jsou také často nazývány „náhradní“.

Právně volné dítě – dítě, u něhož není předpoklad návratu do původní rodiny z následujících soudem potvrzených důvodů:

1. rodiče souhlasí s osvojením,
2. soud u rodičů potvrdil nezájem rodičů,
3. rodiče jsou zbaveni rodičovské zodpovědnosti,
4. rodiče nemají způsobilost k právním úkonům,
5. rodiče zemřeli.

V případě svěřeni do pěstounské péče nemusí být dítě právně volné.

Rodičovská zodpovědnost – zákonem definovaný souhrn práv a povinností při péči o zdraví a tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj nezletilého dítěte, při zastupování nezletilého dítěte a správě jeho majetku. Jsou-li k tomu závažné důvody, může být soudem pozastavena či omezena. Soud také může rodiče jejich rodičovské odpovědnosti zbavit.

Sociálně-právní ochrana dětí – prostřednictvím státních a samosprávných orgánů a pověřených organizací (nestátní příp. i státní organizace pověřené pracovní činností v rámci systému náhradní výchovné péče, např. Fond ohrožených dětí, Sdružení pěstounských rodin, Středisko NRP) zajišťuje právo dítěte na příznivý vývoj, řádnou výchovu a ochranu zájmů včetně jmění a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.

Ústavní výchova – systém ústavní péče o opuštěné děti nejčastěji formou ústavních zařízení typu kojenecký ústav, dětský domov, výchovný ústav, diagnostický ústav a ústav sociální péče. Tento typ výchovy nařizuje soud v těch případech, kdy děti nemohou být ze závažných důvodů vychovávány ve vlastní rodině nebo jejichž výchova je vážně ohrožena nebo narušena.

Zákonný zástupce – ten, který rozhoduje o závažných otázkách života dítěte (např. biologický rodič, pěstoun, osvojitel, poručník nebo pověřený obecní úřad či soud).

2.2 Formy náhradní rodinné péče

Přehled typů náhradní rodinné péče podle Matějčka (2002, s. 13) :

1. osvojení (adopce)

- osvojení zrušitelné (1. stupně),
- osvojení nezrušitelné (2. stupně),
- mezinárodní osvojení.

2. pěstounská péče

Individuální:

- příbuzní (prarodiče nebo jiní příbuzní),
- cizí osoby („klasická" pěstounská péče jako dlouhodobé řešení).

Skupinová:

- zařízení pro výkon pěstounské péče (pěstounské páry),
- SOS dětské vesničky (matka - pěstounka).

Jelikož téma diplomové práce se vztahuje k pěstounské péči, uvedu pouze několik zásadních odlišností mezi osvojením a pěstounskou péčí. Hlavní rozdíl mezi těmito formami náhradní rodinné péče je v tom, že svojitelé se stávají rodiči dítěte zapsanými v jeho rodném listě a mezi osvojiteli a osvojencem vznikají vztahy jako mezi rodiči a dětmi, dítě získává příjmení osvojitele, plně se začleňuje do nové rodiny, včetně vazeb na širší rodinu, vzniku dědického práva. Osvojitelé získávají k dítěti práva a povinnosti vyplývající z rodičovské role, vztahy dítěte k jeho původním rodičům zcela zanikají, kdežto u pěstounské péče náleží veškerá práva původním rodičům dítěte a vztahy mezi dítětem a původními rodiči zůstávají zachovány. Podrobněji však pěstounskou péči vymezím níže.

3 PĚSTOUNSKÁ PÉČE

3.1 Historie pěstounské péče

Jak uvádí Matějček (in DeMeuse, 1974), kojné a chůvy běžně patřily mezi služebnictvo panovnických dvorů ve středověké Evropě, ale mnohdy i mezi sloužící ve šlechtických sídlech a domácnostech bohatého městského patriciátu. V některých zemích, např. ve Francii, bylo v době renesance běžnou praxí, že městská rodina svěřovala své dítě na dva roky najaté kojné na venkově. Pak je zase přijímala zpět, pokud ovšem dítě přežilo. Záznamy totiž dokládají, že přežití bylo spíše výjimkou než pravidlem.

Podle Matějčka (1999) vývoj mnoho nepokročil až do doby hromadného zřizování nalezinců v době osvícenství na konci 18. století. Ale i pak, jak se dovídáme ze spisu Vojtěcha France v druhé polovině minulého století, placené kojné a chůvy existovaly nadále. Dostávalo se jim však již úředního názvu „pěstouni“. Kromě soukromé iniciativy se tu ovšem angažoval už i stát svými úředními orgány. Dítě - tentokrát z nalezince, stejně jako dříve z rodiny – brzy po narození odcházelo ke kojné na venkov, do poměrů ekonomicky a hygienicky „ubohých“, a pobývalo tam, ne už dva roky, ale šest let.

Je zřejmé, že prostředí v domácnosti kojné vytvářelo jednak daleko větší nebezpečí zanedbanosti či psychické deprivace, než by tomu bylo v prostředí vlastních zámožných rodičů. Také přechod z jednoho prostředí do druhého po dvou nebo i více letech byl pro mnohé děti nepochybně záležitostí traumatizující. A v neposlední řadě, po tak dlouhém odloučení i ze strany vlastních rodičů docházelo častěji k odcizení a nedostatečnému citovému přijetí dítěte.

Poměrně jasný obraz o vývoji pěstounské péče v minulém století podává spis V. France (1884), o kterém jsem se již zmínila. Z něho čerpá i M. Červinková-Riegrová (In Matějček, 1887, 1894), avšak ta jeho soudy poněkud změkčuje. Východiskem je konstatování, že tehdejšímu systému zaopatřování nalezenců v Rakousku se kladla za vinu velká úmrtnost dětí., což bohužel spočívalo na pravdě. Sotva 15% nalezenců se dožilo stáří 10 let (Matějček, 1999). Historicky první nalezinec byl založen roku 787 v Miláně z podnětu tamního arcibiskupa. Podobně i Gabriel a Novák uvádějí (2008, s.13), že „dítě, které bylo přijato do nalezince, nemělo rozhodně vyhráno. Existovaly ústavy s takřka stoprocentní úmrtností. Dlouhodobě se u dětí pohybovala kolem 70%. Nešlo samozřejmě

jen o důsledky nemocí, nedostatečné výživy a problematické hygieny. Podstatnou roli zde hrálo psychické strádání.“

Nalezinec byl udržován zemským fondem nákladem 400 tisíc zlatých ročně. Z toho se platila i následná pěstounská péče. Ze zemské porodnice, řečené Červený dům, přicházelo dítě do péče pěstounky osmý den po narození. Pěstounka měla být zdravá, „poněkud majetná“ a mravně zachovalá, což prokazovala vysvědčením. Jak však praví V. Franc, ve skutečnosti „to bývá nezdědka žena chudá, téměř sama hladem ztrápená, matka vlastních 4-6 dětí, která za skromnou odměnu ústavem jí nabízenou v ošetřování děcka se uváže. Nejvíce pěstounek přichází z krajín chudých, kde půda poskytuje skromnou úrodu, kde není obchodu ani průmyslu a kde 3-6 zlatými vítaným jest příspěvkem v nouzi“ (Matějček, 1999, s. 27).

První institucí pečující o osiřelé a opuštěné děti byl u nás „Vlašský špitál“ založený na počátku 16. století Italy, kteří pobývali v Praze. Potýkal se s značnými finančními problémy a byl zcela závislý na dobročinnosti. Pokus o státní instituci následoval až v roce 1762. Dekretem z 15. ledna onoho roku jej zřídila Marie Terezie. Ona a zejména Josef II. v prvních letech vlády byl zastáncem kolektivní výchovy sirotek v ústavech. Následoval vznik řady obdobných institucí. V roce 1883 jich bylo v Čechách již 21, a to jak soukromých, tak i veřejných a celkem v nich pobývalo 808 dětí. Vysoká úmrtnost však i nadále přetrvávala a to zejména u malých dětí. Jen namátkou zemřelo v roce 1858 v pražském nalezinci 50% dětí. Stav se příliš neměnil. Roku 1862 zemřelo ve stejném nalezinci dokonce 66% dětí, což jsou více než dost vysoká čísla (Gabriel, Novák, 2008).

Každá pěstounka se musela podrobit lékařské prohlídce, zdali je zdravá a farář dané obce či obce přifařené jí musel každý měsíc potvrdit, že dítě dosud žije. Teprve s tímto potvrzením si mohla vyzvednout svoji odměnu v pokladně nalezince. Někdy pěstounka počítala i s tím, že vlastní matka dítěte jí dá nějaké „přilepšení“, ale většinou se zklamala. Výbava, kterou dítě dostávalo na cestu do nového domova, byla víc než skromná. Na celou dobu, jak píše V. Franc, obdrželo dítě na celých 6 let pouze 2 košilky, 2 pleny a 1 obvaz. Poskytovány byly i peřinky, ale kvůli úspoře zařízení to bylo zrušeno. V rodině měl lékař vykonat návštěvu jednou za dva měsíce. Běžnou praxí ovšem bylo, že když se lékař blížil, pěstounka se svěřeným dítětem rychle zmizela nebo naopak rychle dítě umyla, oblékla a vybavila jej tak, aby neměl lékař námitky. Zvláštním nebo spíše traumatizujícím obdobím pro dítě bylo dovršení věku šesti let. Ukončením šestého roku dosahovalo dítě tzv. normálního věku a muselo být vráceno do ústavu a to i v případě, že by byli pěstouni

ochotni se o dítě dál starat a to bezplatně. V tu chvíli následovala bolestná chvíle nejen pro dítě, ale i pro matku – pěstounku. Je přece zřejmé, že dítě si k pěstounce vytvořilo určitý vztah a naopak. Najednou byly veškeré vazby mezi nimi zpřetrhány a dítěti nezbylo nic jiného než obava z toho, co s ním bude nadále. Jen stěží si dnes podobnou situaci dokážeme reálně představit, tak jak ji popisuje autor. Z ústavu byly děti dále posílány do kláštera (klášter šedých sester v Karlíně), který fungoval jako přechodná třídící stanice a odtud byly odesílány do své domovské obce. Tam bylo dítě někdy svěřeno rodině (ovšem už na náklady obce), která se o něj přihlásila. Ta měla za úkol posílat dítě do školy a vést jej k práci a řemeslu. Mnohdy však dítě končilo v pastoušce, kde pomáhalo pastýři, anebo bylo střídavě živeno po domovech a chodilo po žebrotě. Co se týká období první republiky, Československá republika po r. 1918 mohla navazovat již na zlepšený stav péče o děti dosažený v posledních letech bývalého Rakousko-Uherska. V r. 1931 spravovaly okresy 24 okresních sirotčinců, stát spravoval 60 dětských domovů určených k dočasnému, víceméně „ozdravnému“ pobytu opuštěných či ohrožených dětí. Jejich funkce se blížila dnešním diagnostickým dětským domovům. Kapacita nepřesahovala 20 míst, takže si zachovávaly určitý rodinný ráz. Po krátkém pobytu a po vyřízení soudních formalit se děti vracely buď zpět do vlastních rodin, nebo byly pro ně vyhledávány vhodné rodiny pěstounské či adoptivní, v nejhrošším případě přecházely do ústavů pro starší děti nebo do zařízení pro „mládež úchylnou“ - tak se tehdy oficiálně označovaly děti vyžadující zvláštní výukovou a výchovnou péči (Matějček, 1999).

Pěstounská péče se dělila na čtyři typy (Matějček, 1999, s. 29):

1. Pěstounská péče „nalezenecká“ navazovala na pobyt dítěte v nalezinci či v sirotčinci. Dítě bylo svěřováno do pěstounské péče, tentokrát ne už jen ženě – pěstounce, nýbrž nejčastěji oběma manželům, a to do určitého věku dítěte. V pražském nalezinci to bylo do deseti let, později do šestnácti let – pak se dítě do ústavu opět vracelo (je třeba připomenout, že původně v Rakousko-Uhersku to bylo jen do šesti let). Výběr pěstounů a dohled nad péčí o svěřené děti zajišťoval ústav na základě tzv. ústavního poručení.
2. Pěstounská péče řízená a kontrolovaná Okresními péčemi o mládež. Také tato forma navazovala na stav z doby Rakousko-Uherska. V r. 1921 byl však vydán

nový zákon o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských. Na jeho základě již sociální pracovníci Okresních péčí o mládež vyhledávali pokud možno spolehlivé pěstouny – mravně bezúhonné, v dobrém zdravotním i psychickém stavu, s trvalým zaměstnáním, stálým bydlištěm a schopností zajistit dítěti řádnou výchovu.

3. Pěstounská péče v tzv. koloniích. Tato myšlenka vznikla na Moravě, ale rychle se rozšířila i do Čech. Rodinné kolonie byly zakládány v určité obci, v několika sousedních obcích, v okrese, kde sociální pracovníci vyhledali 1520 vhodných rodin a svěřili jim děti do pěstounské péče. Jelikož rodiny byly v blízkém sousedství, bylo snazší kontrolovat je i pomáhat jim v případě potřeby s výchovou svěřených dětí. Začátkem dvacátých let spravovaly Okresní péče o mládež 16 rodinných kolonií, v r. 1937 již 24.
4. Pěstounská péče na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a pěstouny, bez soudního jednání. Tento způsob péče se pak měnil ve svěřování dětí prarodičům nebo jiným příbuzným. Je to jediný typ pěstounské péče, který přetrval z doby první republiky až do sedmdesátých let.

Po druhé světové válce, zvláště po r. 1948, došlo ovšem k podstatným změnám. Zařízení, která měla tradičně status nalezinců, byla přejmenována na „ústavy péče o dítě“, zrušeny byly jak Okresní komise péče o mládež, tak jejich Zemské ústředí, byl zlikvidován dřívější propracovaný systém péče o ohrožené děti a ukončena činnost všech dobročinných sdružení. Pěstounská péče ve všech formách, kromě příbuzenské, byla zrušena v r. 1950. Znovu obnovena byla až po 23 letech. Do oblasti pozitivních paradoxů patřilo vyslyšení psychologů a lékařů v rámci právních úprav osvojení v zákoně o rodině č. 94 ze 4.12. 1963. Ten vstoupil v platnost 1.4.1964. Obsahuje sice úlitby oficiální ideologie, ale preferuje výchovu rodinnou před výchovou kolektivní, a co je zřejmě nejdůležitější, postuluje zásadu „zájem dítěte především“. Nelze tedy již hledat nejvhodnější dítě pro danou rodinu, ale naopak nejvhodnější rodinu pro dané dítě. V neposlední řadě je třeba uvést vznik SOS dětských vesniček, jež jsou jednou z forem skupinové pěstounské péče. Významným dnem byl 14. červen 1969, kdy se v Praze konala ustavující členská schůze Sdružení přátel SOS dětské vesničky, jehož předsedou byl zvolen Jiří Dunovský. Prvky

paradoxu lze najít v tom, že myšlenky založení této formy péče o děti jsou plodem společenských změn roku 1968, masový zájem o vesničky vzbudil televizní pořad vysílaný 13.8.1968, ale k plné legalizaci došlo až na počátku normalizace. Za zmínku stojí to, že Sdružení bylo výhradně českou záležitostí, Slovensko účast odmítlo. Zajímavým faktem je i to, že konto, jež bylo založené den po vysílání výše zmíněného televizního pořadu, založili manželé Semerádovi z Prahy 2, lidé, kteří neměli s péčí o sociálně či jinak osiřelé děti nic společného. Sdružení počítalo s vybudováním asi sedmi vesniček, v každém kraji jednu. Podařilo se vybudovat dvě – v Doubí u Karlových Varů a ve Chvalčově na Kroměřížsku. Ke třetí vesničce v Brně – Medlánkách byl pod jeho hlavičkou položen základní kámen 7.4.1973. Tím ovšem aktivita až do devadesátých let skončila. Vesničky přijímaly jednotlivé děti i sourozenecké skupiny, o něž nebyl zájem v rámci osvojení. Dětem dali trvalého vychovatele – matku, samostatnou, bezdětnou ženu, s níž se mohly ztotožnit. Roli alespoň symbolické mužské autority zastával pro všechny vedoucí vesničky muž, jehož úkolem bylo administrativní zajišťování jejího chodu. Matce pomáhaly v péči o děti tzv. „tety“. Dítě se ve vesničce zařadilo do skupiny sourozenců obojího pohlaví, ať již vlastních nebo získaných. Nabídla mu trvalý domov, v samostatném, prostorném domě a pocit jistoty. Jednotlivé domky a samozřejmě jejich obyvatelé pak vytvářeli určité společenství v rámci obce, kde byla vesnička postavena. (Gabriel, Novák, 2008).

Pokud bych se měla stručně k historii vyjádřit, jistě bych nesouhlasila s odchováním dítěte u najaté chůvy. U dětí, které vyrůstaly dva roky v blízkosti chůvy na venkově a poté byly předány zpět do péče vlastních rodičů, se dle vlastního názoru musely projevat určité známky deprese, frustrace či psychických traumat. Rovněž kolektivní zařízení, která byla upřednostňována, přinášela dětem nejen izolaci od vnějšího světa, ale taktéž nedostatek citových vazeb, jež jsou dnes považovány za jednu z nejvýznamnějších potřeb pro správný duševní vývoj dítěte. Ačkoli ústavní zařízení existují i dnes, jejich povaha se již od té doby změnila. Naopak období, kdy se začaly zakládat SOS dětské vesničky, považuji za jeden z velmi významných kroků, neboť princip, na kterém jsou založeny, trvá úspěšně dodnes. Řeč o těchto vesničkách, jež také pomáhají opuštěným dětem, bude v následující kapitole.

3.2 Vymezení pěstounské péče a její poslání

Pěstounská péče je vymezena v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších

předpisů. Podle zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, je pěstounská péče státem garantovaná a kontrolovaná forma náhradní rodinné péče, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali. Vykonává-li pěstoun pěstounskou péči v zařízení pro výkon pěstounské péče, je odměňován podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (Bubleová a kol., 2007).

Dítě může být svěřeno do pěstounské péče fyzické osobě nebo do společné pěstounské péče manželů. Jediným rozhodujícím činitelem z hlediska právního je tu zájem dítěte. Svazek pěstounů s dítětem je podstatně volnější, jak již bylo výše uvedeno, než je tomu při osvojení, což má některé nevýhody, ale kupodivu i některé přednosti. Osoba pěstouna musí poskytovat záruku řádné výchovy dítěte. Pěstoun má právo zastupovat dítě v běžných věcech, k výkonu mimořádných záležitostí (např. vyřízení cestovního dokladu) žádá souhlas zákonného zástupce dítěte. Jak již bylo výše řečeno, při osvojení vzniká vztah mezi osvojencem a osvojitelem jako mezi rodiči a dítětem, kdežto u pěstounské péče nevzniká příbuzenský vztah dítěte s pěstouny a jejich příbuznými. Tyto vztahy sice nejsou podloženy právními normami, přesto se tyto vztahy obvykle neformálně vytvářejí a udržují (Matějček et. al., 2002).

Pěstounská péče vzniká rozhodnutím soudu. Z vážných důvodů může soud rozhodnout také o zrušení pěstounské péče. Dále je soud oprávněn stanovit pěstounovi povinnost podávat o výkonu pěstounské péče pravidelné zprávy soudu. Dítěti v pěstounské péči zůstává nejdříve příjmení po vlastních rodičích, později je však možno zažádat na matrice o jeho změnu. Rovněž styk původních rodičů s dítětem není vyloučen, rozhodnutím soudu však může být podstatně omezen. Je-li dítě svěřeno do pěstounské péče ve věku, kdy je schopno posoudit její obsah, má být zajištěno také jeho vyjádření (Goldmann, 2007).

V praxi se v současné době uplatňují tyto typy pěstounské péče:

1. Pěstounská péče na přechodnou dobu - jde o novější formu náhradní rodinné péče, jež nabyla účinku k 1. 6. 2006. Jedná se o dočasný pobyt dítěte v pěstounské péči (Snozová, 2007).

2. Individuální pěstounská péče - probíhá v běžném rodinném prostředí, tj. s pěstounkou a pěstounem, kteří většinou mají své vlastní děti nebo již děti vychovali (Matějček et. al., 2002).
3. Skupinová pěstounská péče - děje se v „zařízeních pro výkon pěstounské péče“, což jsou velké pěstounské rodiny, někdy i s vlastními dětmi pěstounů a dalšími třeba 4 - 6 nebo i více dětmi. Jiným takovým „zařízením pro výkon pěstounské péče“, o němž byla zmínka v kapitole historie pěstounské péče, kde je řeč především o vzniku těchto zařízení, jsou SOS dětské vesničky, kde je pěstounskou péčí pověřena sama matka - pěstounka. Ta mívá většinou ku pomoci další osobu, které se říká „teta“ a která matce pomáhá při vedení domácnosti a výchově dětí, jak tomu bylo v dobách minulých. Matka - pěstounka bydlí se svěřenými dětmi v samostatném domečku a rodinu v domečku tvoří tedy matka - pěstounka a zpravidla 6 a více dětí různého pohlaví a věku. Často jsou to sourozenci pocházející z jedné vlastní rodiny, která z nějakého důvodu ve svých funkcích selhala (Matějček et. al., 2002, s. 16).

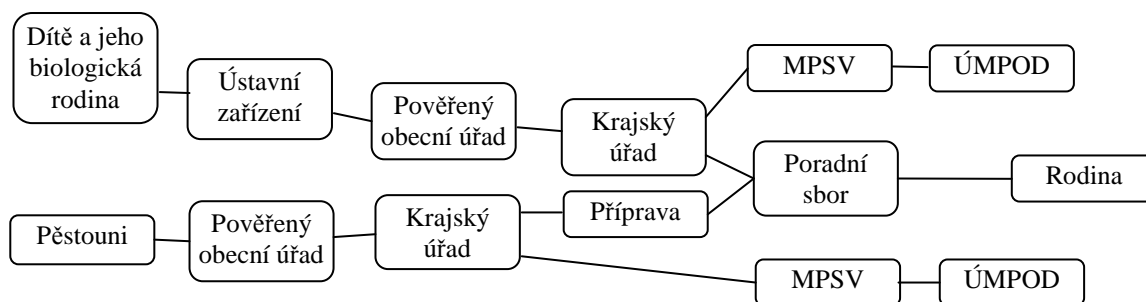
V souvislosti s SOS dětskou vesničkou mě však napadá myšlenka, zda pěstounce pečující o děti neschází mužská autorita. „Původní rakouská myšlenka sice trvá výhradně na matce - pěstounce, ale v posledních letech přichází trend přijímat pěstounské páry, aby náhradní rodina byla kompletní. Stále více se totiž ukazuje, že děti potřebují mít na očích i mužský model. Zvlášť to platí o odrůstajících chlapcích, se kterými si pěstounka mnohdy neví rady“ (Průvodce náhradní rodinnou péčí, č. 5, 2008, s. 14).

Je třeba zmínit i fakt, že narozdíl od osvojení zaniká pěstounská péče dosažením 18 let věku dítěte, tedy dovršením zletilosti. Právě dovršení 18 let věku dítěte může být dle mého názoru pro mnohé rodiče - zájemce o pěstounskou péči - signálem k zavrnutí této formy náhradní rodinné péče. Soudím tam proto, jelikož dovršením zletilosti u dítěte zaniká po formální stránce vztah mezi náhradními rodiči a dítětem. I přesto, že mezi pěstouny a dítětem obvykle vznikne dost silné pouto na to, aby vztah mezi nimi i nadále pokračoval, tato skutečnost může některé zájemce i přesto znejistit.

To, jak si rodiče získávají děti a naopak, jak budou děti k náhradním rodičům postupem času přistupovat, je však v úsilí i odborníků, jež se podílejí na přípravě při přijetí dítěte do rodiny, aby byla jejich vzájemná cesta, po které se společně vydají, jednodušší.

3.3 Zprostředkování pěstounské péče

Jedním z hlavních momentů je vysvětlení procesu zprostředkování. Jako nástroj vysvětlení celého procesu, kompetencí orgánů sociálně-právní ochrany dětí a především logických vazeb mezi jednotlivými kroky slouží zjednodušené grafické znázornění, tzv. vidlička (Rotreklová, E. In Aktuální otázky náhradní rodinné péče, 2005, s. 15):

Pojem zprostředkování pěstounské péče, ale i osvojení vysvětluje a upravuje § 19a zákona o SPOD. Zprostředkování pěstounské péče a osvojení spočívá podle § 19a odst. 1) (Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů):

- ve vyhledávání dětí vhodných k osvojení nebo ke svěření do pěstounské péče,
- ve vyhledávání fyzických osob vhodných stát se pěstouny nebo osvojiteli,
- v odborné přípravě fyzických osob vhodných stát se pěstouny nebo osvojiteli,
- ve výběru určité fyzické osoby vhodné stát se pěstounem nebo osvojitelem určitého dítěte, jemuž se pěstounská péče nebo osvojení zprostředkovává, a v zajištění osobního seznámení se dítěte s touto osobou.

Zprostředkování mohou provádět jen orgány sociálně-právní ochrany, těmi jsou podle § 4 odst. 1) (Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů) :

- krajské úřady
- obecní úřady s rozšířenou působností,
- obecní úřady,
- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR,
- Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně.

Existují ovšem i případy, kdy se zprostředkování podle zákona o SPOD neprovádí podle § 20 odst. 3) (Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů):

- pěstounská péče se neprovádí, podala-li návrh na svěřeni dítěte do pěstounské péče fyzická osoba dítěti příbuzná nebo fyzická osoba blízká dítěti nebo jeho rodině; tyto případy

řeší přímo příslušný soud (v této souvislosti je třeba upozornit na § 10a odst. 2, který říká, že každý, kdo se souhlasem rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte a bez rozhodnutí příslušného orgánu převezme dítě do své péče s úmyslem přijmout dítě do své trvalé péče, je povinen tuto skutečnost neprodleně oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností; nesplnění této povinnosti je klasifikováno podle § 59 odst. 1 písm. a) zákona o SPOD jako přestupek).

Níže uvádím statistické údaje o zprostředkování náhradní rodinné péče ve Zlínském kraji v letech 2006 – 2008:

	k 31. 12. 2006	k 31. 12. 2007	k 31. 12. 2008
Celkový počet žádostí o osvojení	96	84	89
Celkový počet žádostí o pěstounskou péči	29	26	25
Průměrný počet nových žádostí podaných v daném roce	60	60	50
Počet dětí svěřených do osvojení v daném roce	27	18	18
Počet dětí svěřených do pěstounské péče v daném roce	5	16	10
Počet zařízení pro výkon pěstounské péče zřizovaných Zlínským krajem	7	5	6

3.3.1 Rozhodnutí o přijetí dítěte do vlastní péče

Rozhodnutí přijetí dítěte do vlastní péče by měla předcházet dlouhodobější a zodpovědná úvaha o naší vyzrálosti pro rodičovskou roli. Měli bychom být připraveni na plné přijetí biologicky cizího dítěte. Pokud si žadatelé tuto skutečnost neujasní ještě před podáním žádosti, řešení takové „výzvy“ se stejně v průběhu řízení o zprostředkování náhradní rodinné péče nevyhnou. To platí zejména v případech, kdy se žadatelé ještě v průběhu vyřizování žádosti průběžně léčí či podstupují jiné zákroky např. umělá oplodnění. Takový postup je samozřejmě možný a je doporučován i psychology pro náhradní rodinnou péči, jelikož je celá řada párů, které se rozhodnou přijmout dítě do některé z forem náhradní rodinné péče právě z důvodu několikanásobně nezdařilého otěhotnění. Je však třeba si uvědomit, že v případech, kdy se tyto páry vlastního dítěte ani v dalších letech nedočkají, budou před řešením této otázky tak jako tak jednoho dne nevyhnutelně postaveny a to s tím rozdílem, že tentokrát už půjde o ztotožnění se s možností zbývající, mnohdy poslední. Speciálně u žadatelů o pěstounskou péči je třeba si uvědomit, zda budu jako rodič – pěstoun schopen psychicky (zejména pak emočně) ustát případné kontakty biologických rodičů dítěte, jejich mnohdy specifické projevy osobnosti a příslušné dopady jejich návštěv, i nečekaných, ale i jejich povahy na chování prožívání dítěte i moje případně naše (Gabriel, Novák, 2008).

„Je třeba si uvědomit, že náhradní rodičovství není biologické rodičovství. Profesionálové v oblasti náhradní rodinné péče, tj. sociální pracovníci, psychologové, pediatři, mají totiž stále stejný problém – jak vysvětlit náhradním rodičům, že náhradní rodičovství není biologické rodičovství“ (Klimeš, 2008, s. 3).

3.3.2 Podávání žádostí

V případě definitivního rozhodnutí přijmout dítě do vlastní péče je nezbytné získat nejprve doporučení příslušného úřadu, což znamená navštívit úřad v místě svého trvalého bydliště (v mém případě Magistrát města Zlín, odbor sociálních věcí - oddělení péče o rodinu či oddělení sociálně-právní ochrany dětí). Zde je třeba se obrátit na sociální pracovníci pro náhradní rodinnou péči, která s vámi povede rozhovor, jež bude zaměřen na důvody a motivaci vašeho rozhodnutí, vaše představy o dítěti, tj. jakého by mělo být věku, pohlaví, zda jste ochotni přijmout dítě se zdravotními obtížemi nebo jinou barvou pleti tzn. dítě jiného etnika. Sociální pracovnice by měla být ta, která vám vysvětlí i další potřebné náležitosti k podání žádosti a předá vám formulář žádosti o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se pěstouny. Tato sociální pracovnice vám bude nadále pěstounskou péči zprostředkovávat (Matějček et. al., 2000).

Žadatelé jsou povinni k žádosti připojit doklady potřebné pro vedení dokumentace a to podle § 21 odst. 5 písm. a) (Průvodce pro zájemce o náhradní rodinnou péči, 2006, s. 5):

- žádost, v níž jsou obsaženy žadatelovy osobní údaje, jimiž jsou jméno, příjmení, datum narození a místo trvalého pobytu,
- fotografie obou žadatelů,
- doklad o státním občanství nebo o povolení k trvalému pobytu nebo o hlášení k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 365 dnů,
- opis z evidence rejstříku trestů,
- zprávu o zdravotním stavu, kterou žadatel získá od svého praktického lékaře,
- údaje o ekonomických poměrech (potvrzení zaměstnavatele o příjmu),
- údaje o sociálních poměrech (sociální pracovnice obecního úřadu obce s rozšířenou působností provede v domácnosti žadatelů šetření, povede s žadatelem pohovor o jejich záměru stát se náhradním rodičem, o představách o náhradním rodičovství a o dítěti, které by chtěli do rodiny přijmout, jak jsem již uvedla v předchozím odstavci,
- písemný souhlas s absolvováním přípravy na přijetí dítěte,

- stanovisko (posudek) obecního úřadu.

Ve své žádosti musejí žadatelé zvolit, o jaký typ náhradní rodinné péče mají zájem. Mohou se rozhodnout pro pěstounskou péči nebo osvojení, případně pro obojí, ale po formální stránce podávají žádosti dvě. Konečným cílem sociálního pracovníka na obecním úřadě s rozšířenou působností (Magistrát města Zlín) je shromáždit všechny náležitosti spisové dokumentace a následně celou žádost předat k dalšímu řízení příslušnému krajskému úřadu (Krajský úřad Zlín). K předání potřebných podkladů na krajský úřad dochází zhruba po 2 až 3 měsících od podání žádosti (Průvodce pro zájemce o náhradní rodinnou péči, 2006).

3.3.3 Příprava a posouzení krajským úřadem

Krajský úřad provede posouzení zdravotního stavu žadatelů posudkovým lékařem a zajistí jim absolvování přípravy na přijetí dítěte. Po jejím ukončení pak bude následovat psychologické vyšetření. Účelem psychologického vyšetření je posouzení vhodnosti žadatelů a také jejich předpokladů k přijetí dětí se specifickými potřebami. Podle původního znění zákona o sociálně-právní ochraně dětí se až do poloviny roku 2006 praktikoval poněkud odlišný postup. Žadatelé nejdříve absolvovali psychologické vyšetření. Krajský úřad poté rozhodl o jejich zařazení či nezařazení do evidence vhodných budoucích pěstounů či osvojitelů. Potom teprve následovala účast na přípravě na přijetí dítěte. Přípravou tak prošli jen žadatelé zařazení – tedy jen ti, kteří byli shledáni pro náhradní rodinnou péči vhodnými. Po přijetí novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí však nyní příprava předchází odbornému posouzení. To znamená, že ji absolvují všichni žadatelé, a to ještě před psychologickým vyšetřením a rozhodnutím, zda budou, či nebudou do evidence vhodných uchazečů o náhradní rodinnou péči zařazení (Gabriel, Novák, 2008).

Výstupy z příprav se tak stávají podkladem pro rozhodnutí o tom, zda jsou žadatelé schopni přijmout do rodiny biologicky cizí dítě a poskytnout mu náhradní rodinné prostředí. Dále, už před vydáním rozhodnutí mají žadatelé možnost v rámci skupinové odborné přípravy zvážit své rozhodnutí o přijetí dítěte a konkretizovat – upřesnit svoji „nabídku“ pro dítě – odpověď na otázku „Pro jaké dítě můžeme právě my být tou nejlepší rodinou?“ Do odborné přípravy jsou tak zařazení všichni žadatelé včetně těch, kteří nejsou na základě rozhodnutí krajského úřadu zařazení do evidence, což klade vyšší nároky na vedení skupiny (Aktuální otázky náhradní rodinné péče, 2005).

Mezi odborníky se o dopadech této změny a jejím přínosu pro žadatele i pro kvalitu a průběh odborného posouzení hodně diskutuje. Zmíněný postup se praktikuje poměrně krátkou dobu. Nejsou tedy k dispozici potřebné empirické údaje. Přesto se již nyní zdá, že „předsazení“ přípravy před psychologické vyšetření žadatelům pomůže k daleko zřetelnější představě a širší informační výbavě ohledně nároků a specifik náhradní rodinné péče než dříve. Na druhou stranu informace získané na přípravě poskytnou žadatelům také zřetelnější představu o tom, co asi chceme během vyšetření ohledně některých citlivých a kontroverzních témat slyšet (sdělení pravdy o pěstounské péči, žádoucí délka rodičovské dovolené, nebránění kontaktů s biologickými rodiči, spolupráce s orgány sociálně-právní ochrany a poradenskými zařízeními a další). Taková zkušenost pak může při následném vyšetření vést k zavádějícím a zkreslujícím projevům žadatelů (Gabriel, Novák, 2008).

Ze strany MPSV jsou v Doporučeném metodickém rámci pro realizaci přípravy (2006) cíle přípravy vymezeny takto:

1. Poskytnout žadatelům přístupnou a pozitivní formou dostatek odborných informací o specifikách náhradní rodinné péče.
2. Umožnit žadatelům utvořit si konkrétní představu o budoucím fungování jejich rodiny v souvislosti s příchodem „nevlastního“ dítěte.
3. Získat kvalifikované informace o žadatelích, jejich chování a prožívání a vyhodnotit je ve vztahu k možnému přijetí dítěte.

Zmíněné cíle přípravy by přitom měly být naplněny prostřednictvím těchto základních programových témat (sestaveno s využitím výše zmíněného metodického materiálu MPSV):

- charakteristiky dětí umíst'ovaných do náhradní rodinné péče,
- specifika péče o děti v náhradní rodinné péči,
- problematika péče o děti se speciálními potřebami (chronické či závažné onemocnění, smyslový handicap, masivnější poruchy chování),
- otázky zátěže dítěte z biologické rodiny (závislosti, onemocnění, sociální nepřizpůsobivost),
- sociálně-právní témata náhradní rodinné péče,
- zprostředkování náhradní rodinné péče, soudní řízení,

- psychologie dětí v náhradní rodinné péči (základy vývojové psychologie, otázky identity),
- dopad dosavadní životní historie dětí na jejich psychiku – chování a prožívání (zejména problematika psychické deprivace, ale také např. specifika dětí týraných, sexuálně zneužívaných),
- role náhradního rodiče v životě dítěte včetně rozdělení rodičovských rolí,
- otázky účasti biologické rodiny dítěte v náhradní rodinné péči (kontakt s biologickými rodiči a vytváření obrazu o jejich osobách),
- řešení náročných krizových situací,
- problematika reakce a přístupu vlastních dětí a „spoluúčasti“ rodiny žadatelů,
- specifika péče o etnicky odlišné děti.

3.3.3.1 Průběh kurzu zákonné přípravy

Usuzuji, že veškerá příprava vztahující se k jakékoli formě náhradní rodinné péče má své opodstatnění a dává jednotný smysl tomu, co jsme se jako laici doposud dozvěděli. Jak již bylo výše řečeno, poskytování informací v rámci přípravy by mělo probíhat srozumitelnou a přístupnou formou.

V programu přípravy by neměly chybět ani interaktivní bloky, kdy se žadatelé sami aktivně zapojují se svými názory, postoji a myšlenkami. Jako nejvhodnější forma se jeví diskuse moderované odborným pracovníkem - průvodcem přípravou. K vytvoření hlubšího vhledu do problematiky významnou měrou přispívají zážitkové (experienciální) prvky, které by taky měly mít v přípravě svoje místo, zejména pak v rámci vícedenních (zpravidla víkendových) bloků. Lze přitom využít i některých technik ze skupinové psychoterapie, v tomto případě spíše psychologických her podporujících rozvoj rodičovských kompetencí (Gabriel, Novák, 2008).

Rotreklová, Hofrová, Kotek (In Aktuální otázky náhradní rodinné péče, 2003) v této souvislosti hovoří o navozování „podnětových situací“, tedy představy takových událostí, se kterými se budou žadatelé v souvislosti s přijetím dítěte a péčí o něj pravděpodobně setkávat. Autoři také zdůrazňují, že obvykle neexistuje pouze jedno „správné“ řešení dané situace, ale že jich může být více, a to s ohledem na specifické podmínky života rodiny a osobností dítěte. A o přednesení vlastního názoru na odpovídající řešení daného problému můžeme právě žadatele v rámci zážitkového programu požádat. Při diskusi a v rámci vzájemné interakce tak uchazeči o realizaci náhradní rodinné péče dostanou možnost

vzájemně si sdělit své názory a nápady, popřemýšlet o výhodách a rizicích takového řešení, posílit svoji sebedůvěru ohledně schopnosti situaci adekvátně vyřešit, ale třeba také o sobě v daném kontextu trochu zapochybovat a pocítit potřebu vše ještě jednou důkladně zvážit. Dalším pozitivním a přínosným efektem může být diskuse partnerů na společné téma, které mohlo být až doposud tabuizováno.

Woleská (In Gabriel, Novák, 2008) správně připomíná i vhodnost zařadit do zážitkové části příprav téma umění relaxace a účinného odpočinku, včetně alespoň základního výcviku.

Samotná příprava by se měla skládat z části teoretické a z části praktické (zážitkové). Teoretická část se skládá zpravidla z několika odpoledních či celodenních bloků sestávajících z odborných přednášek. Zážitková část, o které již byla řeč, se potom obvykle realizuje prostřednictvím vícedenních, většinou pobytových setkání, pořádaných nejčastěji o víkendech. Vícedenní zážitkové bloky zpravidla bývají zařazeny do programu dvakrát až třikrát, počet přednáškových bloků se obvykle pohybuje od tří do deseti, podle toho, jak je celá teoretická část časově rozvržena. Rozdíly mezi přípravami v jednotlivých krajích, dokonce i mezi jednotlivými poskytovateli, pokud jich je v rámci kraje více, jsou i z hlediska jejich celkového rozsahu. Rozdílné názory jsou ohledně otázky dělení přípravných skupin na skupiny osvojitelů a skupiny pěstounů, kde se v diskusích stále objevují mnohá „pro“ i „proti“. Shoda prozatím panuje jen v případě rozsahu přípravy „profesionálních“ pěstounů, kde je potřeba delšího vzdělávání více než zřejmá. Je také možné zajistit pro všechny žadatele o náhradní rodinnou péči určitý „společný základ“, na který lze po sléze navázat „nadstavbovou“ částí určenou pro „klasické“ pěstouny. Na tuto „nadstavbovou“ část potom může v případě žadatelů o pěstounskou péči na přechodnou dobu ještě navazovat speciální blok určený výhradně této skupině. Za potřebný časový rozsah přípravy se považuje délka alespoň 35 (vyučovacích, tedy 45 minutových) hodin. Odborníkům se však jako optimum jeví počet hodin blížící se 50. Příprava „profesionálních“ pěstounů by měla zabírat alespoň 70 hodin. Samotný kurz je obvykle rozložen do 1 až 3 měsíců. Doporučovaný počet žadatelů v jednotlivém běhu se pohybuje od 8 do 10 párů, tedy maximálně 10 frekventantů (včetně tzv. „samožadatelů“). K úvodnímu pohovoru s psychologem krajského úřadu jsou žadatelé zváni zpravidla po 2 až 3 měsících od obdržení dokumentace z obce s rozšířenou působností (příslušného městského úřadu), tedy zhruba do 6 měsíců od podání žádosti. Tato doba je však ovlivněna do značné míry momentálním počtem žádostí v regionu a zaneprázdněností příslušných

psychologů. Pokud žadatelé úspěšně projdou odborným posouzením na krajském úřadě, obdrží následně správní rozhodnutí o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se pěstouny. Neúspěšní žadatelé, tedy ti, kteří z krajského úřadu obdrželi rozhodnutí o nezařazení do evidence vhodných žadatelů, mají možnost do 15 dnů od obdržení tohoto rozhodnutí podat odvolání, a to k Ministerstvu práce a sociálních věcí. Ministerstvo na základě vlastního přezkoušení příslušných skutečností pak může rozhodnutí krajského úřadu potvrdit, nebo rozhodnout, že žadatelé budou do evidence vhodných uchazečů o zprostředkování náhradní rodinné péče zařazeni. Díky přípravné práci s klienty na všech úrovních orgánů sociálně-právní ochrany se daří u mnohých žadatelů, k jejichž předpokladům pro výkon náhradní rodinné péče jsou zpočátku drobné výhrady, po určité době dosáhnout pozitivního posunu, takže počet vysloveně neúspěšných, psychologem zamítnutých žádostí je ve výsledku relativně nízký, zhruba mezi 5 - 10% (Gabriel, Novák, 2008).

3.3.4 Období čekání na nabídku dítěte

V zákoně o sociálně-právní ochraně dětí žádná čekací doba na dítě stanovena není. V rámci zprostředkování náhradní rodinné péče nehledáme vhodné dítě pro rodiče, ale přesně naopak. V centru musí stát vždy především zájem dítěte. Z tohoto důvodu se proto zprostředkovatelé snaží nalézt vždy pro konkrétní dítě nejvhodnější rodinu (Aktuální otázky náhradní rodinné péče, 2005).

Ve výhodnější pozici jsou vždy ti žadatelé, kteří jsou ochotní přijmout dítě výrazněji handicapované či etnicky odlišné. Tito žadatelé zpravidla zcela přirozeně „předběhnou“ celou řadu čekatelů. Zohlednění čekací doby tak ztrácí při toleranci k dítěti svůj význam. Splňují-li tedy všechny zákonné podmínky pro zprostředkování, může jim být nabídnuto dítě třeba i pár týdnů po zařazení do evidence. Obecně platí – čím jsou nároky žadatelů vyšší, tím se obvykle doba čekání prodlužuje. Doba, kterou žadatelé čekají na přidělení dítěte do rodiny, se také značně různí podle regionu. Mezi odborníky v oblasti náhradní rodinné péče se však traduje názor, že celkové čekání na dítě by od chvíle podání žádosti na příslušném obecním (městském) úřadě až po jeho převzetí do péče (domů) rozhodně mělo trvat minimálně devět měsíců, tedy po dobu, po kterou trvá běžné, fyziologické těhotenství. To je minimální přirozená doba, po kterou se připravujeme na rodičovství, doba, ve které jsme již „v očekávání“, ale potřebujeme si během těch měsíců čekání na jeho narození zažít ty rozporuplné pocity nedočkavosti, radosti naděje, pyšného

sebevědomí, ale současně i určité nejistoty plynoucí z nadcházející nové role a přemýšlení o svých rodičovských kompetencích, jinak řečeno přípravy na nutnost zdravě „ustát a obstát“ (Gabriel, Novák, 2008).

Čas očekávání dítěte by měli žadatelé využít k ještě většímu prohloubení svých znalostí ohledně náhradní rodinné péče, pokračovat ve studiu odborné literatury, hledat zajímavé příspěvky na internetu nebo se pokusit nalézt ve svém okolí rodiny s již získanými dětmi v pěstounské péči a podělit se s nimi o své zkušenosti otevřeně. Rovněž je možné využít nabídek různých společenských setkání, víkendů a dovolených pořádaných nestátními organizacemi, které takové rodiny sdružují např. Natama, o.s. Strop, Trialog, Rozum a cit, Fond ohrožených dětí a další. Tyto akce mají navíc nespornou výhodu v tom, že zde dochází k navázání kontaktů v rámci naprosto neformálních aktivit a prostřednictvím společné „zážitkové“ činnosti. Vždy jde o skupiny lidí spojující životní zkušenosti (Matějček et. al., 2002).

Jak podotýká Hublová (In Gabriel, Novák, 2005), podstatným přínosem vzájemných setkání pěstounů může být právě rozvíjení identity pěstounů. Jedná se o posilování vědomí, co znamená pro mne samotného být pěstounem, ale také co to znamená pro mé okolí. Jde o to si uvědomit, jaký je vztah okolí ke mně jako k pěstounovi a zároveň jak je to s mým pěstounstvím ve vztahu k ostatním.

Jak opět uvádí Gabriel a Novák (2008), přijetí dítěte do jakékoli z forem náhradní rodinné péče může však také znamenat narušení vztahů ve vlastní rodině nebo se svými příbuznými a to zejména v situacích, kdy jsou žadatelé na svých rodičích do jisté míry závislí. To se týká především případů společného bydlení.

Dle mého názoru je tedy nezbytné sdělit naše úmysly jak vlastním dětem, tak ostatním členům rodiny a ověřit si jejich názor ještě před rozhodnutím a podáním žádosti.

3.3.5 Poradní sbor

O výběru žadatelů nerozhoduje pouze jeden člověk, ale celý kolektiv. Za tímto účelem se v rámci krajských úřadů scházejí komise odborníků, které se v rámci agendy zprostředkování náhradní rodinné péče nazývají poradní sbory. Poradní sbory na jednotlivých krajích zřizuje dle platného znění zákona o sociálně-právní ochraně dětí hejtman kraje. Poradní sbor tvoří odborníci působící v oblasti sociálně-právní ochrany. Jde o odborníky z oboru pediatrie, psychologie, pedagogiky, zástupce školských, zdravotnických nebo sociálních zařízení pro výkon ústavní výchovy, zaměstnance

krajského úřadu a obecního úřadu obcí s rozšířenou působností zařazeného na úseku sociálně-právní ochrany. Co do počtu má poradní sbor minimálně 5 členů. V § 38b se vymezuje zřízení, poslání a složení poradního sboru působícího na Ministerstvu práce a sociálních věcí. Poradní sbor zde zřizuje ministr práce a sociálních věcí, ten také jmenuje a odvolává jeho předsedu, zástupce a další členy. Až do přijetí novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí platné od 1. 6. 2006 tento zákon termín „poradní sbor“ neznal. Přesto se poradní sbory na ministerstvu, jeho regionálních pracovištích a později, po jejich zřízení, i na krajských úřadech scházely a rozhodovaly již od počátku platnosti tohoto zákona, tedy od 1. 4. 2000, dokonce již daleko dříve. Tyto „komise“ tudíž mají v oblasti náhradní rodinné péče dlouholetou tradici sahající až do 70. let 20. století. Poradní sbor, jak již jeho název napovídá, je poradním orgánem kraje, čili svému zřizovateli (jeho dalšímu orgánu, kterým je krajský úřad) rozhodně nic nenařizuje. Tato „komise“ pouze doporučuje, kterým nejvhodnějším žadatelům by mělo být to projednávané dítě k převzetí do náhradní rodinné péče nabídnuto. Členství psychologa krajského úřadu v poradním sboru by mělo být samozřejmostí. Jeho role zde je nezastupitelná a začíná již vytipováním vhodných žadatelů k dítěti v tzv. „předvýběru“. Ten zpravidla psycholog provádí ve spolupráci se sociálními pracovníky krajských pracovišť sociálně-právní ochrany (ministerstva). Výsledkem „předvýběru“ je návrh několika manželských párů, případně i „samožadatelů“, mezi kterými budou členové poradního sboru následně při jednání vybírat ty nejvhodnější. Co se týče pěstounské péče, je o ni celkově menší zájem než o osvojení. U pěstounské péče se tedy otevírá větší možnost zařazení „samožadatelů“, což platí zejména u dětí starších a etnicky či zdravotně znevýhodněných. Nežádka se stává, že u takových dětí se ani vhodné, dostatečně tolerantní žadatele nalézt nepodaří, takže na poradním sboru k nim, bohužel, není koho projednávat. Psycholog by měl mít při „předvýběru“ k dispozici dokumentaci dítěte, ze které si udělá představu o rodinném prostředí, o osobnostních charakteristikách a zdravotním stavu rodičů, průběhu těhotenství a spolupráce matky s lékaři, průběhu porodu a porodní adaptaci dítěte, stejně jako o jeho raném psychomotorickém a zdravotním vývoji. Co se týče údajů o průběhu těhotenství (pokud není utajované a nesledované), okolnostech porodu a těsně po porodu, stejně jako o dosavadním zdravotním stavu dítěte a jeho psychickém vývoji, bývají materiály zpracovány kvalitně a podrobně. K dispozici bývají zprávy od pediatra i psychologa. V případě potřeby jsou přiloženy i zprávy lékařů – specialistů, nejčastěji neurologa, ale i dalších (ortopedie, kardiologie, oční, kožní, genetika a další). Z nich lze pak usuzovat na

specifické potřeby dítěte ohledně budoucí péče a míru jejich náročnosti pro nové pěstouny. Psycholog provádějící „předvýběr“ do poradního sboru také z dokumentace zjistí, zda je dítě nabízeno do osvojení či do pěstounské péče. V případě dítěte navrhovaného k umístění do pěstounské péče by také mělo být možné si na základě informací v dokumentaci vytvořit představu, jak často se o takové dítě zajímají jeho biologičtí rodiče. Jaký je předpoklad ohledně hloubky jejich zájmu po svěřením dítěte do pěstounské péče, včetně očekávané intenzity a průběhu vzájemných kontaktů nejen s dítětem, ale zákonitě i s pěstouny. Poměrně významným vodítkem je informace, zda biologičtí rodiče s umístěním svého dítěte do pěstounské péče souhlasí či nikoli. Od svěřením dítěte do „předpěstounské“ péče až do rozhodnutí soudu však uběhne zpravidla dlouhá doba (trvajícím i přes rok), během které se názory a postoje biologických rodičů mohou radikálně změnit. V praxi se však odborníci častěji setkávají s tím, že zájem biologických rodičů o jejich dítě postupem času spíše opadá, není to ovšem pravidlem. Na druhou stranu, rodiče nemusejí při budoucích návštěvách být schopni a ochotni s pěstouny rozumně spolupracovat, mohou svým působením na dítě (děti) během návštěv významně narušovat průběh a kvalitní realizaci pěstounské péče, být agresivní vůči pěstounům, nerespektovat jejich práva, způsobovat pohoršení v bydlišti pěstounů, či se chovat jiným nevhodným způsobem a na tato budoucí rizika je třeba pěstouny po jejich případném výběru poradním sborem důrazně upozornit. Poté, co žadatelé projdou návrhem, je nezbytné představit je poradnímu sboru. Ze strany psychologa je tedy důležité seznámit ostatní členy poradního sboru s údaji o věku, bydlišti, sociálních podmínkách žadatelů, s jejich životní historií, ale především pak s jejich osobnostními charakteristikami, výchovnými schopnostmi a postoji a předpoklady pro výkon pěstounské péče. Dítě, ke kterému se v rámci jednání poradního sboru vyhledávají žadatelé, bývá zpravidla představeno poradnímu sboru dvěma pracovníky. Je to jednak sociální pracovníce z obce s rozšířenou působností a o zdravotním stavu, prospívání a celkovém průběhu dosavadního pobytu dítěte v dětském zařízení pak následně referuje některý z jeho pověřených pracovníků (ředitel, lékař, psycholog a další). Tyto informace jsou již uvedeny v dokumentaci, ale ne všichni členové poradního sboru mají možnost se s dokumentací předem seznámit. Sociální pracovníce i zástupce zařízení mohou navíc informace o dítěti upřesnit v případě jeho změněného vývoje. Poté zpravidla následuje diskuse a samotný výběr konkrétních žadatelů, kterým bude jako nejvhodnějším uchazečům dítě v nejbližších dnech nabídnuto (Gabriel, Novák, 2008).

3.3.6 Kontakt s dítětem a jeho převzetí do péče

Jakmile se poradní sbor usnese na pořadí žadatelů dle vhodnosti stát se konkrétnímu dítěti pěstouny, je v následujících dnech kontaktována „jejich“ sociální pracovnice a tato skutečnost je jí sdělena. Poté kontaktuje sociální pracovnice žadatele, jež jsou následně seznámeni se všemi dostupnými informacemi týkající se dítěte a nakonec s dítětem samotným. Co se týče potřebné délky seznamování se s dítětem před jeho převzetím z ústavu, ta se odvíjí především od tempa a kvality jeho vzájemného sblížení se žadateli. Obecně platí, že čím je dítě starší, tím častější návštěvy a delší dobu seznamování před odchodem z ústavu do rodiny zpravidla potřebuje. U kojenců je tato doba kratší. Jako optimální se však vidí možnost, aby žadatelé s dítětem v ústavním zařízení před převzetím domů strávili alespoň jeden celý den a mohli se tak důkladně seznámit s jeho denním režimem. U starších dětí jsou však jistě nutné opakované návštěvy. Jakmile žadatelé obdrží „oznámení o vhodnosti“, mají 30 dnů na to, aby požádali o svěřeni dítěte do jakési zkušební „předpěstounské péče“. Tato zkušební péče budoucích pěstounů musí ze zákona trvat minimálně 3 měsíce, soud může rozhodnout o svěřeni dítěte teprve po uplynutí této lhůty, i když žádost o svěřeni lze podat i dříve. Je třeba upozornit, že na soudní rozhodnutí se totiž v případech náhradní rodinné péče čeká poměrně dlouho, od několika měsíců až po jeden dva roky, výjimečně i déle. Dále je třeba zmínit, že rodina s dítětem je v průběhu zkušební doby navštěvována pravidelně sociálním pracovníkem (v prvním půlroce minimálně jedenkrát za tři měsíce, v dalším období minimálně jedenkrát za šest měsíců). Vše, co sociální pracovník v rodině s dítětem zaznamená, předkládá soudu a psychologovi. Jde o důležitý dokument při jednání o svěřeni dítěte do pěstounské péče. Rozhodnutím soudu o svěřeni dítěte do pěstounské péče pak celý proces zprostředkování končí. Ačkoli je dítě úspěšně svěřeno do pěstounské péče novým rodičům, pěstounské rodiny jsou orgánem sociálně-právní ochrany navštěvovány i nadále, po celou dobu péče o svěřené dítě, tedy případně až do jeho zletilosti (Gabriel, Novák, 2008).

Ze strany Krajského úřadu Zlínského kraje dochází rovněž k podpoře pěstounských rodin, která je založena na pravidelném setkávání pěstounů a poradenství:

Setkání pěstounů – jde o dvě až tři vícedenní setkání v roce. Jejich smyslem je umožnit pěstounům konzultace o výkonu pěstounské péče i podělit se o své každodenní radosti i starosti s dětmi, které jim byly svěřeny do pěstounské péče. Současně jsou na tato setkání

zvání odborníci ze státních i nestátních subjektů k besedám s pěstouny na zajímavá témata. Pěstouni jsou informováni o aktualitách v oblasti náhradní rodinné péče. Pro děti je zajištěn samostatný program, který zabezpečují organizace pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany dětí.

Poradenství – pěstouni (ale i osvojitelé nebo osoby, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy) se mohou obrátit na krajský úřad v rámci poradenské pomoci související s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče, zejména v otázkách výchovy.

Dosud bylo řečeno, co říkají jednotliví autoři a odborníci k výchově dítěte v rodinném prostředí a k pěstounské péči, zejména pak k jejímu zprostředkování. Další část diplomové práce přináší reálné příběhy čtyř pěstounských rodin, jež mi údaje související s přijímáním dítěte sdělili. Zájemci o pěstounskou péči tak mají jedinečnou příležitost seznámit se s opravdovými situacemi, na základě nichž si tak mohou ujasnit své konečné stanovisko, zda by byli ochotni celý proces zprostředkování absolvovat. Zpracované informace však nemusí přijít vhod jen samotným zájemcům, ale taktéž sociálním pracovníkům a odborníkům z oblasti náhradní rodinné péče.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUMNÉ KROKY

4.1 Výzkumný problém

Utváření výzkumného problému a veškerých otázek s ním souvisejících se vyvíjely postupně již v průběhu mého působení na oddělení sociálně-právní ochrany dětí jakožto praktikantky. Jelikož náhradní rodinná péče je již obecně známá poměrně dosti široké veřejnosti, svou pozornost jsem zaměřila na pěstounskou péči, konkrétně na tu oblast, ke které již mnozí z nás přístup nemají anebo netuší, na koho se s případnými dotazy obrátit. Lidé na veřejnosti obvykle dokáží poměrně dobře odhadnout, co pojem pěstounská péče znamená, avšak co obnáší celý průběh přijímání dítěte do rodiny a co musí žadatel absolvovat v průběhu vyřizování žádosti již mnozí netuší. I přesto, že určité úřední postupy si vyžadují dlouhodobější průběh a řešení zejména z důvodů vyloučení patologických osobností, ve své diplomové práci chci vyzvednout především pozitiva celého průběhu přijímání dítěte do rodin. Pěstounská péče by měla být vnímána jako určitá forma pomoci s cílem poskytnout dítěti kvalitní rodinné zázemí a sobě jakožto pěstounovi určitý způsob uspokojení. Neměla by být chápána jako nekonečné a traumatizující období, které nakonec skončí neúspěchem jak na straně pěstouna, tak na straně dítěte. Zde bych však chtěla poukázat na zcela odlišný přístup sociálních pracovníků, jež zajišťovali tuto formu náhradní rodinné péče před více než dvaceti lety. Tehdy byla kolektivní výchova upřednostňována před výchovou dítěte v rodině a pokud proběhlo zprostředkování pěstounské péče, hledalo se vhodné dítě pro rodinu. Dnes je situace zcela opačná, vždy se hledá vhodná rodina pro konkrétní dítě. Faktem však zůstává stále vysoký počet dětí umístěných v institucionálních zařízeních a to zřejmě i proto, jelikož pěstounská péče není dostatečným způsobem zveřejňována a propagována. Přijetí dítěte do svojení nebo-li adopce stále převažuje nad péčí pěstounskou. Považuji tedy za nezbytné uvést i skutečnost, v čem se proces přijímání dítěte do náhradní rodinné péče změnil a co obnáší nyní. Je třeba poukázat především na kurzy zákonné přípravy, jež přináší žadatelům o pěstounskou péči řadu příjemných zážitků, užitečných zkušeností a celoživotní přátelství.

Výzkumná otázka, která ve svém závěru vyhodnotí výše zmíněné podněty, zní: *Jak probíhá příprava žadatelů o pěstounskou péči ve Zlínském kraji?*

4.2 Cíle kvalitativního výzkumu

Cílem diplomové práce bylo ověřit zejména:

1. Průběh úřední procedury pro žadatele o pěstounskou péči.
2. Způsob a účel konání kurzu zákonné přípravy pro žadatele o pěstounskou péči.

Jelikož téma diplomová práce nese ve svém názvu slovo *propagace*, měla by zajisté zvýšit povědomí veřejnosti o pěstounské péči. Ačkoli v pozadí této práce stojí i příběhy pěstounských rodin s nepříliš pozitivními zkušenostmi, mým záměrem je těmito reálnými příběhy nikoli žadatele od této formy náhradní rodinné péče odradit, ale naopak jim usnadnit jejich cestu v překonávání překážek. Tuto skutečnost zde uvádím proto, jelikož každá forma náhradní rodinné péče s sebou přirozeně přináší i určité překážky a rizika. Jde přece o děti týrané, zneužívané či zanedbávané, o které se biologičtí rodiče nemohli, nedovedli nebo nechtěli z nějakých důvodů postarat. Obvykle byly vzaty do kojeneckého ústavu či dětského domova, odkud putovaly do dalšího neznámého prostředí, v mém případě do pěstounské péče. Lze tedy předpokládat náročnější a dlouhodobější proces vyřizování podle složitosti případu, který se ke konkrétnímu dítěti vztahuje. Vše je obsaženo ve výše zmíněných cílech, konkrétně v jednotlivě pojmenovaných kategoriích, jež uvádím v kapitole 5.5. Detailnější výpovědi pěstounských rodin rozebírám v pasážích pod kapitolou 5.5.3.

Co se týká prvního vytyčeného cíle, zde bych chtěla upozornit na různorodé názory a přístupy pěstounů k otázkám vztahujících se k průběhu úřední procedury. Jejich názory jsou ovlivněny především jejich zkušenostmi, věkem, ale i dobou, ve které požádali o zprostředkování pěstounské péče. Druhý cíl má za úkol seznámit zájemce o pěstounskou péči s kurzem zákonné přípravy, především s jeho kvalitami a přínosem.

Na základě těchto a dalších uvedených skutečností by se tato diplomová práce měla stát návodem pro ty, jež o této formě náhradní rodinné péče uvažují a chtějí by získat bohaté zkušenosti a poznatky přímo z praxe. Tedy od těch, kteří se již pěstouny stali a o své zážitky se podělili se mnou v průběhu mého výzkumného bádání.

4.3 Výzkumný vzorek

Do souboru jsem příležitostně vybrala rodinu, jež mi byla po jejím souhlasu nabídnuta sociální pracovnící z Magistrátu města Zlín, oddělení sociálně-právní ochrany dětí. S ostatními pěstounskými rodinami jsem navázala kontakt na základě využití metody „sněhové koule“, kterou jsem ve svém výzkumu uplatnila. Záměrně jsem však měla zájem o ty pěstounské rodiny, kde jsou děti svěřeny do pěstounské péče jiným fyzickým osobám než jsou jejich prarodiče či jiní příbuzní. Je známo, že příbuzní pečující o svěřené dítě nemají obvykle zájem spolupracovat. Jde přece obvykle o jejich děti či jiné členy rodiny, kteří jako rodiče selhali, tudíž se odmítají někomu svěřovat se svým osobním životem.

Je třeba uvést, že výzkumný vzorek tvořily 2 pěstounské rodiny mající děti v pěstounské péči od přijetí novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí a 2 pěstounky, jejichž první zprostředkování o pěstounskou péči proběhlo před dvaceti až třiceti lety. Důležitým poznatkem je i to, že ve všech případech jde anebo šlo o pěstounskou péči jako dlouhodobé řešení.

Přímý kontakt s těmito konkrétními rodinami či pěstounkami jsem navázala zejména z důvodu jejich ochoty se mnou spolupracovat. Dalšími důvody byla vzájemná odlišnost pěstounských rodin a to jak z hlediska jejich samotné struktury, tak z pohledu vlastních zkušeností, ale i názorů na pěstounskou péči. Na základě těchto odlišných skutečností jsem tak získala možnost zmapovat nejen současný průběh při přijímání dítěte do pěstounské péče, ale i situaci před mnoha lety. Podstatu tohoto zjištění vidím v tom, že současní zájemci o pěstounskou péči mají možnost získat aktuální přehled o tom, jak se situace změnila a v čem lze spatřit nedostatky či přínos při přijímání dítěte do pěstounské péče. Níže uvádím metody, které jsem ve svém výzkumu uplatnila.

4.4 Metody výzkumu

Na základě výše uvedených cílů, které jsem si na počátku výzkumu vymezila je zřejmé, že v mém případě půjde zcela jednoznačně o výzkum kvalitativní. Na rozdíl od kvantitativního výzkumu jde kvalitativní výzkum zkoumat do hloubky, což bylo hlavním předmětem mého zájmu. Za druhé, výzkumník má možnost být se zkoumanými subjekty v bližší, neformální interakci. Dále uvádím konkrétní techniky, které jsem v průběhu svých výzkumných kroků uplatnila.

Techniku „otevřené kódování“ jsem využila zejména díky její účinnosti. Zároveň je tato technika používaná ve velmi široké škále kvalitativních projektů, tudíž jsem neměla obavy ji využít i v případě mého výzkumného zpracování dat.

Obecnější analytické strategie, na jejichž základě vznikal postupně konkrétní příběh, nesou název technika „vyložení karet“ a technika „kontrastování“. U techniky „vyložení karet“ jde o to, že výzkumník vezme kategorizovaný seznam kódů a kategorie vzniklé skrze otevřené kódování uspořádá do nějakého obrazce či linky. Na základě tohoto uspořádání sestaví text tak, že je vlastně převyprávěním obsahu jednotlivých kategorií. Kategorie, které výzkumník zahrne do svého výzkumu, již spolu nějakým způsobem souvisí. V mém případě mi ovšem nešlo pouze o převyprávění získaných dat, ale zároveň o zjištění konkrétních odlišností či souvislostí. V tomto případě jsem tedy využila další již zmíněnou techniku a to techniku „kontrastování“. Jejím hlavním úkolem je zvolit si dva případy, které jsou na první pohled nejodlišnější. Díky těmto odlišnostem získává výzkumník dvě sady vlastností, které jsou vůči sobě polární - jde tedy o jakési škály. Do prostoru těchto škál pak umístíme ostatní případy, které již nejsou předmětem kontrastní komparace. Jelikož se polární škála hodí vždy jen k zachycení jednoho určitého aspektu, svou pozornost zaměřím na průběh úřední procedury. Je však třeba poznamenat, že tyto dvě techniky se vzájemně prolínají.

I přesto, že způsob a účel konání kurzu zákonné přípravy je dalším výzkumným cílem, nelze tuto skutečnost u dvou pěstunek popisovat nebo srovnávat, jelikož kurzy zákonné přípravy v době jejich zprostředkování pěstounské péče neexistovaly.

V následující kapitole nadále podrobněji rozebírám a popisuji vlastní postup zpracování získaných dat a konkrétní využití technik.

4.5 Způsob zpracování dat

Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje.

I přesto, že otevřené kódování se jeví jako jednoduchá záležitost, ve skutečnosti bylo třeba si vymezit určitý čas, neboť z hlediska zpracování jde skutečně o pomalejší proces, který nelze nijak urychlit.

Fáze při zpracování získaných dat:

1. Analyzovaný text, v mém případě nestrukturovaný rozhovor s pěstounskými rodinami, jsem rozdělila na jednotky. Těmito jednotkami byly věty, souvětí nebo odstavce. Každé větě, souvětí či odstavci, jsem přiřadila určitý kód, tedy označení. Každý jednotlivý kód vystihoval určité vyjádření pěstouna při analýze rozhovoru.

2. Poté, co jsem vytvořila seznam jednotlivých kódů, jsem začala s jejich kategorizací. Kategorie jsem si však intuitivně vytvářela již v průběhu kódování. Desítky kódů, které vzešly z otevřeného kódování, jsem seskupila podle podobnosti nebo jiné pro mě významné souvislosti. Pod hlavičku nově pojmenované kategorie jsem sloučila pojmy - kódy, které se mi zdály k té konkrétní kategorii příslušné. Úryvky z dat jsem tedy nejprve podřadila různým kódům a jednotlivé kódy jsem poté podřadila různým kategoriím.

Níže uvádím vlastní zmíněné kategorie a sloučené kódy z jednotlivých pasáží, ze kterých jsem vycházela v průběhu svého hodnocení a interpretace dat, a na jejichž základě vznikala vlastní příběh:

1. Hlavní spouštěče

- Prvotní informace, motiv, konečné rozhodnutí.

2. Úřední procedura

- vstupní informace, komunikace, role úřadů a soudů, kvality a bariéry v úředních procedurách, vztahy, minulost versus současnost, sociální podpora, role instituce.

3. Kurz zákonné přípravy.

- Místo a doba konání, časová dotace, náplň, přínos a nedostatky, sociální podpora.

3. Následující fáze, která vznikala postupně na základě výše uvedených kódů a obecněji pojmenovaných kategorií, přivedla výsledky kódování k další tvorbě analytického příběhu. Ve svém kvalitativním výzkumu jsem využila výše zmíněné techniky (techniku „vyložení karet“ a techniku „kontrastování“). Uplatnění těchto technik jsem považovala za nejvhodnější z toho důvodu, aby zde vyvstaly podstatné informace a odlišnosti od

pěstounských rodin, které budou tvořit i samotný závěr. Ještě předtím však zmiňuji případové studie jednotlivých pěstounských rodin, které poskytují konkrétní a přehledné údaje o každé rodině zvlášť. Osobní anamnézy dětí přijatých do pěstounské péče však uvádím pouze u dvou pěstounských rodin, jejichž údaje byly nejpřesnější (viz. přílohy). Poté již uvádím převyprávění obsahu jednotlivých kategorií, ale současně polární vlastnosti dvou odlišných případů, které vyvstanou především až v úplném shrnutí.

Všechny výše uvedené skutečnosti tak mají popsat cíle, vyčlenit rozdíly anebo najít souvislosti těch pěstounských rodin, které mi veškeré informace poskytly. Touto cestou by mohlo dojít u žadatelů o pochopení jednotlivých kroků, které s přijímáním dítěte do náhradní rodinné péče souvisí a zároveň by mohli získat stručný přehled o situacích, které se k této formě péče váží.

4.5.1 Zpracování případových studií

Pro vypracování případových studií jsem si zvolila dělení podle Schurera (In Gabriel, Novák, 2008, s. 176).

4.5.1.1 I. Případová studie – rodina A

Základní údaje o pěstounské rodině

Matka: 35 let.

Otec: 36 let.

Biologické děti: 3 a 7 let (chlapci).

Děti v pěstounské péči: 6 let (Matýsek), 9 let (Andrea).

Národnost: česká.

Státní příslušnost: ČR.

Socioekonomické podmínky rodinného prostředí

Bytové poměry: byt po rekonstrukci o velikosti 4+kk.

Možnost soukromí, sportu: v bytě se nachází 2 dětské pokoje - pokoj pro biologické děti a pokoj pro děti v náhradní rodinné péči, v blízkosti se nachází dětské hřiště.

Profese rodičů: matka dříve pracovala jako dětská sestra u dětské neuroložky - jednotlivým typům postižení rozumí, všeobecně má k dětem velmi kladný vztah, nyní je v domácnosti a plně se věnuje dětem, otec je zaměstnaný.

Náplň volného času rodičů: oba rodiče věnují veškerý svůj volný čas dětem (např. účast na středověkém táboře, čas strávený s dětmi na chatě, u moře), aktivně udržují kontakt s 8 pěstounskými rodinami, se kterými se pravidelně setkávají (z okolí Zlína) - informují se, pomáhají si, dávají si rady.

Zájmy rodičů: matka se aktivně věnuje dechovce, účastní se relaxačních kroužků, které jsou určené pro matky - pěstounky (kroužky jsou nabízené Krajským úřadem Zlín 1x ročně pouze pro matky nebo 3 víkendové pobyty pro celé rodiny - celková kapacita 10 rodin).

Režim dne rodičů: dopoledne se matka věnuje vyřizování svých povinností (domácí práce, úřad), v odpoledních hodinách vyzvedává děti ve škole, otec tráví volný čas s dětmi v odpoledních hodinách po příchodu z práce.

Režim dne dětí: dopoledne tráví děti čas ve škole, 2x týdně má každé z dětí svůj kroužek, po příchodu domů mají volnou zábavu - hrají si, v pozdějších odpoledních hodinách si plní školní povinnosti, z pohledu matky (pěstounky) je potřeba vynaložit největší péči a úsilí u handicapované holčičky.

Co rodiče postrádají: matka uvádí, že pro handicapované jedince je stále nedostatek kroužků.

Rodina - její struktura, mezi-osobní vztahy, výchovné prostředí

Zdravotní stav rodičů: velmi dobrý.

Osobní vlastnosti rodičů: matka se jeví jako ta, která rodinu usměrňuje, charakterizuje se jako přesná, pečlivá, má organizační schopnosti, snaží se jít dětem příkladem, - otec spíše flegmatik, jako otec je však milován, má smysl pro humor, dává dětem určitou volnost.

Vztah k rodinnému životu: oba rodiče mají velmi kladný vztah k rodinnému životu a pochopení pro zdravotně handicapované jedince.

Interpersonální vztahy mezi rodiči: jeví se jako velmi dobré.

Interpersonální vztahy mezi sourozenci: velmi dobré, bezkonfliktní, žárlivost ze strany mladšího chlapce se projevovala jen zpočátku (asi první 3 měsíce).

Výchovný styl a přístup k dětem: rodiče upřednostňují slovní pochvaly, ne příliš hmotné věci a dále matka uvádí, že mezi biologickými dětmi a dětmi v náhradní rodinné péči nedělají žádné rozdíly - sama uvedla: „I u biologických dětí jsou nedostatky“.

4.5.1.2 II. Případová studie – rodina B

Základní údaje o pěstounské rodině

Matka: 41 let.

Otec: 43 let.

Biologické děti: 6 a 9 let (holčičky), 23 let (chlapec).

Dítě v pěstounské péči: 4 roky (Nina).

Národnost: česká.

Státní příslušnost: ČR.

Socioekonomické podmínky rodinného prostředí

Bytové poměry: rodinný dům po rekonstrukci - prostorný, velmi dobře situovaný.

Možnost soukromí, sportu: prostorný, velmi hezky zařízený dětský pokoj, biologický syn má vlastní pokoj, dům je obklopen hezkou zahradou.

Profese rodičů: oba rodiče zaměstnaní.

Náplň volného času rodičů: oba rodiče věnují veškerý svůj volný čas dětem (např. účast na středověkém táboře, čas strávený s dětmi na chatě, u moře), rodina aktivně udržuje kontakt s 8 pěstounskými rodinami, se kterými se pravidelně setkávají (z okolí Zlína) - informují se, pomáhají si, dávají si rady.

Zájmy rodičů: plavání, turistika, procházky do okolí.

Režim dne rodičů: jako v každé běžné dobře fungující rodině – to platí i u dětí.

Zájmy dětí: plavání (všechny děti).

Co rodiče postrádají: kvalitnější sociální práci s rodinou ze strany sociálních pracovníků.

Rodina – její struktura, mezi-osobní vztahy, výchovné prostředí

Zdravotní stav rodičů: velmi dobrý.

Osobní vlastnosti rodičů: matka se jeví jako komunikativní, přátelská, projevuje starost o budoucnost holčičky v pěstounské péči (obavy z biologické rodiny),

- otec dětí se jeví jako velmi starostlivý se zájmem a schopností zajistit rodině kvalitní rodinné zázemí.

Vztah k rodinnému životu: oba rodiče mají velmi kladný vztah k rodinnému životu, vždy toužili po vícečlenné rodině a to i z důvodu možností, které mohou svým dětem nabídnout, lásky.

Interpersonální vztahy mezi rodiči: jeví se jako velmi dobré.

Interpersonální vztahy mezi sourozenci: jeví se jako velmi dobré.

Výchovný styl a přístup k dětem: spíše demokratický styl vedení.

Zvířátka: pes, kočka.

4.5.1.3 III. Případová studie – rodina C

Základní údaje o pěstounské rodině

Matka: 60 let.

Biologické děti: 29 let (Klára).

Děti v pěstounské péči: 26 let (romská dívka Veronika), biologické romské sestry - 28 let (Edita) a 24 let (Darina).

Národnost: česká.

Státní příslušnost: ČR.

Socioekonomické podmínky rodinného prostředí

Bytové poměry: byt o velikosti 4+kk.

Možnost soukromí, sportu: Biologická dcera (Klára) sdílela pokoj společně s první přijatou romskou dívkou do pěstounské péče (Veronikou), na kterou se zpočátku těšila jako na vlastní sestru, další přijaté romské sestry (Edita a Darina) sdíleli vlastní pokoj,

- jak pěstounka, tak dívky nebyly dříve ani v současnosti sportovně založené, dívky tihly spíše k lajdáctví, scházela zodpovědnost.

Profese pěstounky: VŠ s technologickým zaměřením, dnes je již pěstounka v důchodu, žije samostatně.

Náplň volného času pěstounky: v minulosti věnovala veškerý svůj volný čas dětem a to i navzdory svým pracovním povinnostem, dívky nejevily o domácí práce zájem, veškerá práce a povinnosti související s domácností spočívaly na pěstounce samotné.

Zájmy pěstounky: v současné době četba, nepravidelné návštěvy biologické dcery i romských dívek spojené s hlídáním jejich vlastních dětí, není to však pravidlem,

- pěstounka uvádí, že si dopřává volný čas sama sobě, který dříve postrádala.

Režim dne pěstounky: pěstounka uvádí, že v minulosti při výchově dívek v pěstounské péči žádný režim neexistoval, dívky si žily svými způsobem života, odmítaly pěstounku tolerovat, respektovat ji, tudíž vše spočívalo na pěstounce samotné jak jsem již výše uvedla.

Zájmy dětí: v minulosti se dívky věnovaly zpěvu, navštěvovaly pěvecký kroužek.

Co pěstounka postrádá: kvalitnější sociální práci s romskou komunitou.

Rodina – její struktura, mezi-osobní vztahy, výchovné prostředí

Zdravotní stav pěstounky: projevy vyčerpanosti.

Osobní vlastnosti pěstounky: sama sebe se považuje za naivní, důvěřivou osobu s ochotou vždy pomoci i na úkor sebe samotné.

Vztah k rodinnému životu: pěstounka uvádí, že si vždy přála mít velkou rodinu, neboť i ona sama pochází ze široké rodiny, z tohoto důvodu považovala za samozřejmost mít i vlastní vícečlennou rodinu,

- vlastní motiv, pro který se rozhodla přijmout děti do pěstounské péče, považuje dnes za zcela mylný, postrádala zejména autoritu ze strany mužského pohlaví.

Interpersonální vztahy mezi sourozenci: soupeření, rivalita, závist, jež přetrvávají mezi dívkami dodnes.

Výchovný styl a přístup k dětem: pěstounka uvádí, že vše se snažila vyřešit vždy cestou domluvy.

4.5.1.4 IV. Případová studie – rodina D

Základní údaje o pěstounské rodině

Matka: 52 let

Děti v pěstounské péči: 26 let (romský chlapec), 22 let (romská dívka), biologičtí sourozenci: 25 let (chlapec) a 23 let (dívka), biologičtí sourozenci: 21 let (chlapec) a 20 let (dívka).

Národnost: česká.

Státní příslušnost: ČR.

Socioekonomické podmínky rodinného prostředí

Bytové poměry: rodinný dům po rekonstrukci - velmi prostorný, v klidné části sídliště.

Možnost soukromí, sportu: každé z dětí má svůj vlastní pokoj, své soukromí; k domu náleží zahrada, ihned za domem se nachází fotbalové hřiště.

Profese matky: žije s dětmi sama, plánuje předčasný starobní důchod (v 55 letech),

- v minulosti pracovala s mentálně postiženými dětmi, vystudovala zdravotní školu,

- od mládí velmi kladný vztah k dětem.

Náplň volného času matky: od počátku věnovala veškerý svůj čas dětem.

Zájmy matky: pobytové rekreace se všemi dětmi, akce s pěstounskými rodinami (víkendové i jednodenní).

Co postrádá: matka uvádí, že dnes je situace mnohem přijatelnější než před 25 lety, zejména v přístupu sociálních pracovníků, předávání informací, poskytování podpory a finančních prostředků.

Rodina – její struktura, mezi-osobní vztahy, výchovné prostředí

Zdravotní stav matky (pěstounky): projevy vyčerpání.

Osobní vlastnosti matky (pěstounky): pečující, starostlivá, dobrosrdečná, přátelská, velmi komunikativní.

Vztah k rodinnému životu: velmi kladný vztah k dětem.

Interpersonální vztahy mezi sourozenci: velmi dobré.

Výchovný styl a přístup k dětem: u romských dětí je třeba více korigovat mantinely, povzbuzovat je, podporovat.

4.5.2 Otázky k nestrukturovanému rozhovoru

1. Odkud jste se dozvěděli o existenci pěstounské péče?
2. Kdo z vás přišel s myšlenkou (nápadem) stát se pěstouny?
3. Jak na tento nápad reagoval váš partner?
4. Jak dlouho probíhala fáze rozhodování?
5. Které motivy sehrály největší úlohu pro konečné kladné rozhodnutí?
6. Kdo vám podal vstupní informace o pěstounské péči?
7. Byly vám poskytovány informace ohledně pěstounské péče srozumitelně?
8. Potýkali jste se s neochotou ze strany příslušných orgánů?
9. Je úřední procedura pro žadatele o PP příliš náročná a složitá?
10. Které instituce sehrály podle Vás ve fázi přípravy největší roli?
11. Se kterou institucí jste přicházeli do kontaktu nejčastěji?
12. Jak probíhala komunikace s patřičnými úřady?
13. Absolvovali jste kurz zákonné přípravy? Kde a v jakém časovém rozmezí?
14. Jaká byla časová dotace kurzu?
15. Považujete čas strávený v kurzu za dostatečný?
16. Co bylo náplní tohoto kurzu?
17. Hodnotíte absolvování kurzu jako přínosné?
18. Získali jste v přípravném kurzu veškeré informace nezbytné pro přijetí dítěte?
19. Probíhala příprava v rámci celé rodiny? (děti, prarodiče,...) Byla do celého procesu přípravy zainteresována i širší rodina? (nebo jen předávání informací z vaší strany)
20. Jakými dalšími kroky byste kurz přípravy zefektivnila?
21. Na co nelze budoucí rodiče-pěstouny připravit? Na co musí být připraveni?
22. Hovořil s Vámi někdo o možných úskalích pěstounské péče?
23. Víte o existenci spolků sdružujících pěstouny? Pokud ano, navštívila jste některý z nich?
24. Kterou z fází hodnotíte jako nejnáročnější – období rozhodování, příprav, očekávání, převzetí dítěte do rodiny anebo zcela jiná situace?
25. Co vám v celém procesu nejvíce pomohlo? Co jste naopak postrádala?

4.5.3 Vyhodnocení a interpretace dat jednotlivých kategorií z rozhovorů

4.5.3.1 Hlavní spouštěče

Za jednu z hlavních prvotních informací, která přivedla pěstouny na myšlenku stát se náhradními rodiči, uvádějí znalost pěstounských rodin ze svého blízkého okolí. Pěstouni A dále popisují, že nábožensky založení lidé, tedy věřící, se s tématem náhradní rodinná péče mohou všeobecně setkat i ve svých farnostech, kde otázky vztahující se k rodinnému životu bývají dosti často předmětem zájmu. Pěstouni B uvádějí, že v současné době můžeme zcela běžně shlédnout i dokumentární filmy vztahující se k tématu pěstounská péče, jež dávají pěstounům možnost nahlédnout do soukromí jednotlivých pěstounských rodin a dát jim tak příležitost ucelit si vlastní obraz o tom, co pěstounská péče obnáší. I tuto skutečnost uvedli pěstouni jako jednu z významných prvotních informací, která může následně ovlivnit proces při konečném rozhodování. Pěstounka C, u níž zprostředkování pěstounské péče proběhlo před více než dvaceti lety, uvádí za jednu z prvotních informací seznámení se s články o SOS dětských vesničkách, které začaly vycházet již v roce 1968. Je tedy zřejmé, že v této době, kdy se začaly první články vztahující se k pěstounské péči publikovat, si společnost uvědomila alarmující počet dětí umístěných do kolektivních zařízení. Došlo tak ke vzniku SOS dětských vesniček, kde získaly osamělé matky možnost se uplatnit jako pěstounky a co nejvíce se pěstounské péči přiblížit.

Odkud jste se dozvěděli o existenci pěstounské péče?

A: „O pěstounské péči jsem se dozvěděla z kostela a z rodin, které už měly děti v pěstounské péči“.

B: „Pěstounská péče mi byla známá např. z filmů o ústavech, ale i z rodin, které měly děti v pěstounské péči“.

C: „V r. 1968 proběhly první články o SOS vesničkách – já si je sbírala, vystřihovala. O pěstounskou péči jsem se zajímala už po 20. roce věku. S dětmi jsem chtěla pracovat už od mládí. V SOS vesničce jsem pracovala krátce po zdravotní škole, až pak jsem pracovala s tělesně postiženými dětmi. V SOS vesničce jsem pracovala jako teta. Tehdy jsem měla první informaci o tom, že pan Gmainer v Rakousku zřídil dětské SOS vesničky. Tak jsem se dostala do dětské SOS vesničky v Česku – Chvalčov, kde jsem získávala další informace o pěstounské péči“.

D: „O pěstounské péči jsem se dozvěděla od paní, která už měla děti v pěstounské péči. Ta mi pak ještě doporučila setkání s další paní mající děti v pěstounské péči“.

Usuzuji, že jakýkoli sebemenší zájem o děti opuštěné a vyrůstající bez biologických rodičů mimo vlastní domov je určitým projevem altruismu. Lidé, jimž skutečně není osud dětí v ústavních zařízení lhostejný, si již konkrétní informace obvykle sami vyhledávají a intenzivně se snaží své plány zrealizovat k přijetí takového dítěte do vlastní péče. V současné době existuje celá řada možností, jak se s pěstounskou péčí blíže seznámit. Kromě výše uvedených skutečností jsou lidem k dispozici jednotlivá sdružení zabývající se náhradní rodinnou péčí (spolky sdružující pěstouny zmíním v níže uvedené kapitole), pravidelně vycházející časopisy s touto tematikou, ale i literatura, která je dnes veřejnosti běžně dostupná. Odborníci, zejména psychologové a sociální pracovníci, se taktéž k otázkám přijetí dítěte do náhradní rodinné péče staví zcela pozitivně a mnohem přijatelněji než tomu bylo před dvaceti či třiceti lety. Jakýkoli prvotní zájem o náhradní rodinnou péči je dnes odborníky zcela vítán a podporován.

Dříve předtím, než jsem se k tomuto výzkumu definitivně rozhodla, jsem si hned v úvodu položila několik otázek týkající se toho, co je opravdovým motivem při přijímání dítěte do rodiny. Motiv nebo-li hlavní spouštěč, který je společný všem pěstounským rodinám v mém výzkumném vzorku, je zájem mít velkou rodinu. Zajímavým zjištěním pro mě samotnou byla ta skutečnost, že pěstouni měli tuto myšlenku od samého počátku společnou. Nedošlo tedy k žádným rozporům, což je pro přicházející dítě do takového rodinného prostředí vždy velmi zásadním a pozitivním přínosem. Pokud by již na úplném počátku některého z rodičů vyvstalo pochybení, mohlo by později dojít k narušení vztahů v dříve harmonické rodině.

Kdo z vás přišel s myšlenkou (nápadem) stát se pěstouny?

A: „Tento nápad jsme měli společný už před svatbou. Mé povolání jako dětská zdravotní sestra má k dětem navíc velmi blízko“.

B: „Nápad byl společný“.

Které motivy sehrály největší úlohu pro konečné kladné rozhodnutí?

A: „Chtěli jsme mít vždy velkou rodinu a chtěli jsme pomoci nějakému nemocnému dítěti. O zdravé děti do adopce je relativně velký zájem“.

B: „Udělal jsem to pro dobrý pocit a jelikož máme ty možnosti, lásku mezi sebou, tak jsme se tak rozhodli“.

C: „Děti. Jestliže takových dětí jsou celé řady, tak kdo jim pomůže“?

D: „Sama jsem pocházela z velké rodiny a měla jsem zažité to, že bych měla v tomto pokračovat. Byla jsem i stydlivá a čím jsem byla starší, tím hůře jsem s někým navazovala vztah. Hlavní motiv jsem měla velice špatný. Špatně jsem otěhotněla, byla jsem nezodpovědná a zůstala sama. To byl hlavní důvod, proč jsem si vzala děti do pěstounské péče, abych se necítila sama“.

Pěstounky A, C výše poukazují i na skutečnost své minulé profese, která je s dětmi spojuje. Pěstounka A působila dříve jako dětská zdravotní sestra, pěstounka C tíhla k profesi učitelky. Komunistický režim jí ovšem studium na pedagogické škole neumožňoval. Po úspěšném ukončení zdravotní školy se nakonec uplatnila jako vychovatelka u mentálně postižených dětí, odkud se následovně dostala do SOS dětské vesničky ve Chvalčově, kde si lásku opuštěných dětí postupně získávala. Motiv pěstounky D svědčí zcela o opaku. Tímto chci nadále poukázat na odlišnost pěstounky A s pěstounkou D, jejichž výpovědi se v některých pasážích dosti odlišují.

Pěstouni se nadále shodují, že jedním z dalších hlavních motivů byla i příležitost poskytnout opuštěnému dítěti kvalitní rodinné zázemí a to díky možnostem, které mají. Za kvalitní rodinné zázemí považují pěstouni zejména nenarušené vztahy mezi jednotlivými členy v rodině, možnost soukromí, mít prostor k rozvoji dovedností, zálib, mít možnost navazovat přátelské vztahy, vzájemně se tolerovat, pomáhat si. To vše lze zahrnout do složky emocionální, která je považována za nejvýznamnější funkci v procesu utváření osobnosti dítěte. Pěstouni zmiňují i společný fakt, že hlavním motivem přijetí dítěte do pěstounské péče je obvykle ztráta možnosti mít vlastní dítě. Dle mého názoru však tento motiv není příliš vhodným řešením tehdy, pokud si dítětem vzatým z ústavního zařízení chceme vyplnit pouze aktuální samotu. Před přijetím dítěte je třeba si uvědomit celou řadu situací, na které musí být pěstouni připraveni. Pěstouni zapomínají mnohdy na fakt, že nejsou biologickými rodiči dítěte, pokud zrovna rodiče dítěte nebyli zbaveni rodičovských práv.

U pěstounů A, C, kde jsem se setkala se zdravotním a mentálním postižením jejich dětí v pěstounské péči, sehrála právě tato skutečnost hlavní motiv při přijímání dítěte do rodiny. Pěstouni uvedli, že měli zájem výhradně alespoň o jedno dítě s nějakým typem

postížení, jelikož o tyto děti je poměrně nízký zájem oproti dětem relativně zdravým. Naopak pěstouni B, D, uvedli, že na péči zdravotně postiženého dítěte by si netroufli.

Sdílím společný názor s pěstouny, že hlavní motiv přijetí dítěte do rodiny by měl vycházet od obou rodičů společně. Péče o dítě by neměla být za žádnou cenu vnímána jako momentální řešení pocitu prázdnoty. Domnívám se, že zásadním motivem by měla být opravdová touha chtít dítě i za cenu nedostatků, které si s sebou do rodiny přináší. Rodiče, kteří přijímají dítě takové jaké je, nemají ani v budoucnu obvykle potíže tyto nedostatky řešit (tělesné a mentální nedostatky). Naopak rodiče, jimž není jejich motiv zcela zřejmý, si mnohdy s výchovou dětí neví rady, o to více s dětmi s vadami či s dětmi jiného etnika, na jejichž různorodost je třeba brát v určité míře ohledy. To, co je však zásadním činitelem při konečném rozhodování je již další otázkou, na kterou mi pěstounské rodiny odpověděly níže.

Je třeba zmínit fakt, že kladný vztah k dětem měli pěstouni již dříve předtím, než se začali o pěstounskou péči podrobněji zajímat. Svědčí o tom ta skutečnost, že pěstouni A, B, se rozhodli přijmout děti do pěstounské péče i navzdory vlastním dětem, které se jim nakonec narodily. U pěstounů B je třeba pouze poukázat na časový odstup, který si vymezili pro definitivní rozhodnutí z důvodu narození vlastního dítěte. Tento krok, který učinili, považuji za správný, neboť nejednali ukvapeně, ale zcela racionálně. Mnozí by však tento krok mohli vnímat jako nejistý zájem ze strany pěstounů ujmout se dítěte do pěstounské péče. Dle mého názoru je ovšem důležité zhodnotit jednak aktuální situaci v té dané rodině, poskytnout ostatním členům rodiny, zejména dětem, prostor pro vyjádření se k našemu rozhodnutí, které chceme učinit a ze strany rodičů je třeba si uvědomit vlastní stanovisko svého rozhodnutí. U pěstounů A i B je však jednoznačně zřetelný skutečný zájem a zaujetí, se kterým se pěstouni vrhli do celého procesu přijímání dítěte a to i navzdory vymezené lhůtě, kterou si pěstouni B po určitý čas ponechali.

Pěstounka C uvádí, že její vztah k pěstounské péči se postupně utvářel a formoval již od mládí.

Naopak, za nevhodný motiv pro rozhodnutí přijmout dítě do pěstounské péče, považuji motiv pěstounky D, jež se touto formou pomoci snažila vyřešit vlastní samotu. Svým rozhodnutím ustupovala i biologické dceři, která toužila po sourozencích. Je tedy zřejmé, že pěstounka, spíše než potřebu vlastní, se snažila uspokojit potřebu své dcery a vyhovět jejím požadavkům. Zde je třeba poukázat především na fakt, že pěstounka si již v průběhu vyřizování žádosti uvědomovala náročnost své pozice, kterou bude muset zastávat sama.

Narozdíl od pěstounů A, B, jež si své konečné rozhodnutí zcela uvědomovali, měli vzájemnou podporu, pěstounka D si již v této fázi nebyla svým rozhodnutím zcela jistá a její obavy se postupně začínaly naplňovat.

Jak dlouho probíhala fáze rozhodování?

A: „Nápad se postupně utvářel už v době před svatbou. První jsem měla vlastní dítě, druhé dítě se nám nepodařilo – v té době začala příprava a tehdy jsem otěhotněla podruhé“.

B: „Stále se mi nedařilo otěhotnět, později jsem však otěhotněla. Poté jsme podali žádost, chtěli jsme pro vlastní dítě sourozence, aby nebylo samo. Do toho jsem však otěhotněla podruhé - pěstounskou péči jsme odložili, po 3 letech jsme se definitivně rozhodli. Chtěli jsme dát čas vlastním dětem až vyrostou“.

C: „Rozhodnout se ihned nejde. Já si s tou myšlenkou dlouhodobě pohrávala a jakmile ji vyřknete, tak jste v podstatě rozhodnutí. Hledala jsem celou dobu nějakou formu, jak se k těmto dětem dostat a jakmile se mi tato příležitost naskytla, tak jsem v podstatě dotvořila jen to, co jsem chtěla, jak bych jim pomohla, jak bych je vytrhla z toho prostředí, které pro ně bylo nežádoucí, jak jsem si myslela“.

D: „Rozhodnutá jsem byla v podstatě tehdy, jakmile jsem zůstala sama jako svobodná matka s jednou vlastní dcerou (Klára), zhruba před 30 lety“. S první přijatou dívkou (Verunka) do pěstounské péče jsem absolvovala pobyt s Fondem ohrožených dětí, kterého se zúčastnilo více rodin a tady jsem se rozhodla přijmout další dítě, nakonec mi však byly nabídnuty romské sestry. Byla jsem pouze rozhodnutá, že na zdravotně postižené dítě si netroufnu. Proti romům jsem však nikdy nic neměla, nevěděla jsem, jací jsou, takže jsem byla rozhodnutá v podstatě hned. Už ale v průběhu vyřizování žádostí jsem měla obavy, jak dívky sama zvládnou“.

4.5.3.2 Průběh úřední procedury

Doposud bylo řečeno, kde získali pěstouni prvotní informace o pěstounské péči, a které motivy sehrály hlavní roli pro konečné kladné rozhodnutí. Nyní uvedu několik podstatných zjištění o tom, jakým způsobem byly pěstounům sdělovány vstupní informace o pěstounské péči. Pěstouni uvádí, že první bližší informace k pěstounské péči jim byly sděleny příslušným úřadem. Z výpovědí pěstounů je zřejmé, že byli poměrně dobře informováni o tom, jaké děti do pěstounské péče přicházejí, tedy s jakými problémy. Pěstouni A, B si již v této fázi připouštěli určitou náročnost spojenou s dalšími úředními

postupy, měli však pro to pochopení. Pěstouni C, D rovněž nepoukazují na potíže spojené se vstupními informacemi a rovněž si nepřipouští žádná rizika. I přesto, že mezi pěstouny A, B a C, D je časový odstup zprostředkování pěstounské péče více než dvacet let, na možná úskalí nebyla upozorněna ani jedna z těchto uvedených rodin. Usuzuji však, že na případná rizika, která s sebou pěstounská péče přináší, by měli být pěstouni upozorněni již při prvním kontaktu s tím, kdo vstupní informace poskytuje. Ve všech případech byli pěstouni informováni o dětech zdravotně a mentálně postižených, o dětech s výchovnými problémy či prognózou zvláštní školy, o dětech jiného etnika nebo sourozeneckých párech, avšak ani v jednom případě nebylo poukázáno na to, co výchova o tyto děti obnáší.

Hovořil s Vámi někdo o možných úskalích PP? Kdo?

A: „ Na přípravě se mluvilo o tom, jaké děti se do pěstounské péče dávají“.

B: „Vůbec. Musíte si to prožít, to Vám nikdo nemůže říct. My jsme získávali zkušenosti jen od známých“.

C: „ Ne, to v žádném případě. Romské děti jsem znala jen z SOS dětské vesničky“.

D: „Ne, o romech jsem nic nevěděla. Se spoustou věcí jsem si nevěděla rady . . . ale měla jsem strach to někomu říct, připadala jsem si jako špatná matka“.

Tímto bych chtěla poukázat na výchovu dětí romských, které se od ostatních dětí nikterak neliší, pouze je třeba se k nim naučit přistupovat. I přesto, že romská populace žije v naší zemi řadu let, romským dětem umístěným do pěstounské péče se začala věnovat pozornost až v posledních letech. Ačkoli sociální práci s dětmi jiného etnika se již věnuje patřičná pozornost, názory pěstunek na romské děti se však nikterak neliší. Pěstounky C, D, jež mají zkušenosti s romskými dětmi v pěstounské péči zmiňují, že pro výchovu romského dítěte není možné se připravit a dokonce i uvádějí, že pro přijetí romského dítěte by se již vícekrát nerozhodly. Je však třeba poukázat i na banálnější situace, které uvádějí pěstouni A, B, s nimiž se žadatelé mohou setkat, a na které by měli být připraveni již v průběhu vyřizování žádostí či absolvování kurzu zákonné přípravy, o kterém bude řeč níže.

Na co nelze pěstouny připravit?

A: „Nestačí se připravit pouze teoreticky, je třeba se připravit na tahanice s biologickými rodiči dětí“.

B: „Rodiče nelze připravit na to, když dítě přijde do té rodiny. Ani byste neřekli, že to dítě je natolik jiné. Nám se zdá spousta věcí normálních. Například když přišla holčička do naší rodiny, měla zpočátku šok z manžela, nebyla zvyklá na mužské pohlaví a reagovala na příkazy . . . ty začátky byly prostě těžké“.

C: „Na romské děti“.

D: „Mě by nikdy nenapadlo, že romské děti jsou tak jiné“.

Souhlasila byste po svých zkušenostech s přijetím dalšího romského dítěte do pěstounské péče?

C: „Určitě ne“.

D: „Ne. Já si svůj úkol splnila a jsem ráda, že to mám za sebou . . . ať už se starají sami“.

Soudím, že na tyto uvedené skutečnosti by měli být žadatelé o pěstounskou péči či jinou formu náhradní rodinné péče postupně připravováni již od samého počátku. Dle mého názoru by vstupní informace měly sloužit k tomu, aby si žadatel uvědomil celý obsah pěstounské péče a ucelil si své další představy. I přesto, že žadatelé jsou obecně s pěstounskou péčí při prvním kontaktu se sociálním pracovníkem obeznámeni, postrádám zde podrobnější výklad o tom, co pěstounská péče obnáší, zejména jaká rizika. Je však třeba poukázat i na kvality pěstounské péče, kterých se v průběhu posledních let docílilo. Ačkoli pěstouni, kteří již mají v mém výzkumu s romskými dětmi zkušenosti, poukazují zejména na negativní stránku soužití s těmito dětmi, sociální práce s romskou komunitou je již dnes vnímána mnohem zodpovědněji a s větším nasazením sociálních pracovníků. Svědčí o tom nejen vycházející publikace, ale i debaty odborníků, v jejichž zájmu je nastavit romské komunitě taková opatření, která budou přijatelná jak pro ně, tak pro majoritní společnost. Hovořím zde o odlišnosti romské komunity od majoritní společnosti z toho důvodu, jelikož do pěstounské péče přicházejí obvykle starší romské děti, již ze „zaběhnuté domácnosti“ a přizpůsobit se běžně nastaveným podmínkám v pěstounské rodině bývá pro tyto děti mnohdy nepřekonatelným úkolem. Považuji tedy za nezbytné o těchto odlišnostech s náhradními rodiči hovořit a naučit se k nim přistupovat od samého počátku, jež se týkají nejen dětí romských, ale obecně dětí jiného etnika. Jakmile náhradní rodiče získají vstupní informace a jsou rozhodnuti k dalším krokům, následují podrobnější úřední postupy a soudní procesy.

Společný názor sdílejí pěstouni B, C, D a to ve vztahu k soudům. Uvádějí skutečnost, že se soudy měli vždy pozitivní zkušenosti a to z následujícího důvodu. Biologičtí rodiče byli zbaveni rodičovských práv, tudíž získali veškerá práva rodiče náhradní. Soudy tedy stály vždy na straně náhradních rodičů.

Nepříliš pozitivní stanovisko ve vztahu k soudům je jejich zdoluhavost, což uvádí pěstouni A. Poukazují zejména na dobu trvání vztahující se k získání nároku na motorové vozidlo.

Myslíte si, že jednotlivé postupy úřadů a soudů jsou uspokojující?

A: „Nejdříve proběhl rozsudek, poté jsme získali možnost obdržet příspěvek na zakoupení motorového vozidla – tento proces trval 8 měsíců, od listopadu do června.. Tehdy jsme již měli zaplacenou letní dovolenou, jelikož jsme netušili, že soudní proces bude tak zdoluhavý a vozidlo jsme nutně potřebovali pro tělesně postiženou Andrejku“.

B: „Se soudy jsme byli spokojeni, bylo vidět, že jsou při nás“.

C: „Měli jsme velmi dobrou zkušenost se soudcem, který stál na straně dětí“.

D: „V mém případě byli rodiče zbaveni veškerých práv, nic jsem nemusela vyřizovat, všechna práva jsem měla já, takže se soudy nemám vůbec špatné zkušenost“.

Pěstouni A dále uvádějí, že zpočátku nebyli seznámeni s tím, co vše budou absolvovat, nevěděli tedy, co od celého procesu mohou očekávat. Poukazují i na fakt určité náročnosti z hlediska opakování celého procesu u druhého přijímaného dítěte i přesto, že první přijetí dítěte do pěstounské péče proběhlo před rokem a bez komplikací. Domnívají se, že opakování celého procesu, který zahrnuje nové vyřizování žádosti, veškeré psychologické posouzení a řadu dalších administrativních úkonů je po tak krátké době zcela zbytečné a neefektivní.

Je úřední procedura pro žadatele o pěstounskou péči příliš náročná a složitá?

A: „Ano, chápu to, ale pokud je to poprvé, aby se vyloučily patologické osobnosti. Překvapilo mě, že u Andrejky po roce jsme museli absolvovat vše znovu“.

Pěstouni B zmiňují nepříliš dobré vztahy se sociálními pracovníky. Poukazují na negativní zkušenost s dědečkem svěřené holčičky do pěstounské péče, který průběžně do jejich osobního života zasahoval svými výhrůžkami. Zde pěstouni postrádali pomoc ze

strany sociálních pracovníků, kteří by dokázali situaci racionálně vyřešit a stanovit přesná pravidla pro obě strany. Domnívají se, že sociální pracovník by měl být jakýmsi prostředníkem mezi biologickými rodiči dítěte či jeho příbuznými a rodiči náhradními, aby nedocházelo k rozporům, s jejichž stanoviskem zcela souhlasím. Sociální pracovník by měl být schopen nepříznivou situaci mezi dvěma stranami nejen ohodnotit svými názory, ale měl by být schopen vždy racionálně zasáhnout a říci jasné stanovisko.

Potýkali jste se s neochotou ze strany příslušných orgánů?

B: „Máme špatné vztahy se sociálními pracovníky. Myslím si, že sociální pracovník by měl být prostředníkem - ten však pouze něco navrhne, ale nedokáže do toho vstoupit.“

Pěstouni C, D, jejichž zprostředkování o pěstounskou péči (před 20 až 30 lety) bylo zcela jiného rázu a probíhalo ve zcela odlišně nastavených podmínkách narozdíl od předchozích žadatelů, obsahovalo mnohem více nedostatků. Pěstounka C uvádí, že výchova kolektivní byla upřednostňována před výchovou náhradní. Běžně se setkávala s názory sociálních úředníků, že „jesle a školky jsou na to, aby se do nich děti dávaly a ne aby matky zůstávaly doma“. Je třeba také zmínit, že víra musela být vždy utajena, zprostředkování pěstounské péče by jinak nebylo možné. Jak již bylo v předchozích pasážích částečně řečeno, komunikace mezi žadateli o pěstounskou péči a úředníky byla rovněž nedostačující. Zejména pěstounky C, D upozorňují na nezáměr ze strany sociálních úředníků poskytnout jakékoli bližší informace o pěstounské péči, vědělo se pouze o dětech, které jsou do pěstounské péče umísťovány. Jednoduše řečeno, zprostředkování pěstounské péče nezahrnovalo tolik úředních postupů oproti současnosti. Dle mého názoru je však třeba poznamenat, že pečlivější a dlouhodobější úřední postupy dávají jak dítěti, tak zájemci o pěstounskou péči větší prostor k tomu se s touto skutečností blíže seznámit a v případě nejasností zprostředkování včas pozastavit. Každý zájemce o pěstounskou péči tak získává dostatečné množství času k definitivnímu rozhodnutí přijmout dítě do vlastní péče. Podání žádosti, absolvování kurzu zákonné přípravy, psychologické testy, individuální rozhovory s psychologem, soudní procesy a jiné postupy s přijetím dítěte související jsou pouze součástí toho, aby se vše řádně prošetřilo, zaznamenalo a vyloučily se takové osobnosti, jejichž motiv není zcela vyhovující. V zájmu všech odborníků je přece najít co nejvyšší počet žadatelů vhodných k tomu stát se pěstouny, nikoli je těmito povinnostmi plynoucí ze zákona odradit. Aby byl průběh zprostředkování pro zájemce o pěstounskou péči co

nejpříjemnější zkušeností a zážitkem, staly se jeho součástí přípravné kurzy, jež jsou od r. 2000 ze zákona povinné pro všechny žadatele. Jejich úkolem však není pouze celý proces zpříjemnit, ale zejména netradiční formou zážitkových her přiblížit žadatelům nevšední situace, se kterými by se mohli po přijetí dítěte setkávat. Ke kurzům zákonné přípravy se vyjadřují pěstouni v následující kapitole, avšak pouze dvě pěstounské rodiny, jejichž první zprostředkování proběhlo před čtyřmi a šesti lety. Pěstounky C, D, jak již bylo výše řečeno, kurz zákonné přípravy neabsolvovaly, tehdy ještě neexistoval. Před dvaceti až třiceti lety získávali žadatelé veškeré informace zejména od těch, kteří již děti v pěstounské péči měli anebo jak uvádí pěstounka C, z SOS dětské vesničky. Scházela tedy jak informovanost, tak jakákoli příprava, která by žadatele na tuto formu náhradní rodinné péče řádně připravila.

Jak probíhalo předání dítěte z kolektivního zařízení do náhradní rodiny?

C: „Z ústavu šlo dítě přímo do rodiny. Až u posledních dvou dětí jsem si je nejdříve brávala na víkendy, na zkoušku, zda dojde k posunu“.

Usuzuji, že proces zprostředkování pěstounské péče si vyžaduje zejména trpělivost a ochotu spolupracovat ze strany žadatelů, ale současně i podporu ze strany příbuzných, sociálních pracovníků a dalších odborníků, kteří se na jejím průběh podílejí. Soudím tak dle názorů pěstounů A, B, C, které mi potřebu sociální opory uvedli sami jako jeden z nejdůležitějších faktorů. Již v úvodních pasážích pěstouni uvedli, že první informace o pěstounské péči získávali od jiných pěstounských rodin, které měly s touto formou náhradní rodinné péče více zkušeností. Myslím si, že už to lze považovat za velmi významný druh podpory. Dostali se do kontaktu s těmi, jež se potýkali s podobnými problémy a vzájemně si poskytovali potřebné rady. Kromě osob a rodin s podobnými zkušenostmi, od kterých získávaly pěstounské rodiny cenné a velmi praktické rady, existuje i řada odborníků, na které se pěstouni B a C taktéž obrátili. Je tedy zřejmé, že potřeba sociální podpory je velmi důležitá a to z toho důvodu, neboť kdykoli může nastat jakákoli situace pro nás samotné nezvládnutelná. Je tedy třeba vědět, na koho se v případě takové situace kdykoli obrátit. Ať už je to člověk s podobnou zkušeností či odborník, měl by to být někdo, kdo se v této oblasti pohybuje a má o ní aktuální přehled.

Co vám v celém procesu nejvíce pomohlo? Co jste naopak postrádala?

A: „Nejvíce nám pomohly pěstounské rodiny“.

B: „Ze strany sociálních pracovníků mi nepomohl nikdo. Nejvíce mi pomohli lidé s podobnými zkušenostmi a paní Hofrová z o.s. Strop, Zlín. Na ni se můžu obrátit kdykoliv, vždy mi poskytne pomoc, v případě potíží bych si dala první schůzku vždy s ní, co se týká sociálně-právních věcí. Jí věřím, má nadhled, pomůže v jakékoli konkrétní situaci“.

C: „Když jsem si vzala první dítě do pěstounské péče, tak jsem měla povinnost zajít 1x ročně k psychologovi, aby dítě otestoval. Celých 25 let jsem navštěvovala klinickou psycholožku, vznikl mezi námi výborný vztah, pomohla mi v řadě situací, dávala mi cenné rady a kdykoli jsem se mohla na ni obrátit“.

D: „Měla jsem pocit, že mi nikdo nerozumí“.

4.5.3.3 Způsob a účel konání kurzu zákonné přípravy

Obě pěstounské rodiny, které se přípravného kurzu zúčastnily, uvádějí, že doba trvání kurzu zákonné přípravy byla v rozpětí dvou měsíců (3x čtvrtek, 2x víkendový pobyt) a stanovená částka byla pouze symbolická. Hlavním předmětem mého zájmu však bylo zjištění skutečností, co bylo náplní tohoto kurzu a zda byl pro pěstouny přínosný jak po stránce teoretické, tak praktické, nebo naopak, jestli se v jeho průběhu setkali i s určitými nedostatky.

Co bylo náplní tohoto kurzu?

A: „Seznámili jsme se s novými lidmi, navázali jsme kontakty, které trvají dodnes. Přednášky se týkaly seznámení se s novým zákonem, jaké děti jsou do pěstounské péče dávány. Další částí kurzu byly zážitkové situace – úkoly např. diskuse v kroužcích, zamyšlení se nad jednotlivými situacemi, jak bychom na ně reagovali, hraní rolí atd. Součástí kurzu byla přítomnost odborníků, ředitelky z kojeneckého ústavu a lidí se získanými zkušenostmi např. vietnamský chlapec umístěný do pěstounské péče“.

B: „Hráli jsme situační hry např. jak se cítí jedináček, sourozenci při přijetí nového dítěte do rodiny a navštívili nás i odborníci - psycholog MuDr. Kotek z Trialogu a paní Rotreklová“.

Z reakcí pěstounek A, B je evidentní, že kurzy zákonné přípravy byly již v této době, tedy před čtyřmi a šesti lety, nastaveny tak, aby měli žadatelé možnost získat co nejvíce podnětů a impulsů, které je budou směřovat k dalším otázkám se zájmem získat na ně odpověď. Pěstouni A, B poukazují na příjemné prostředí, ve kterém přípravný kurz

probíhal. Cílem odborníků, jež se na přípravných kurzech podílejí, není tedy jen předat žadatelům určitou sumu teoretických vědomostí, ale vytvořit jim takové prostředí, kde se budou cítit pohodlně a příjemně.

Jak při vstupních informacích, které obvykle poskytuje sociální pracovník, tak i na přípravných kurzech, jsou zájemci v úvodu seznámeni s jednotlivými typy dětí, které jsou do pěstounské péče umísťovány. Kromě teoretického zázemí, které bylo postaveno především na zákonech, se však pěstouni A, B účastnili i „zážitkových her“, jejichž úkolem bylo vcítit se do té konkrétní situace. Lze tedy poukázat na to, že kurzy zákonné přípravy poskytují žadatelům skutečnou možnost získat nejen teoretické, ale především praktické rady související s pěstounskou péčí.

Dá se říci, že tyto přípravné kurzy již na určitá úskalí žadatele připravují, neboť je prakticky vybavují konkrétními situacemi. Pěstouni A, B dále uvedli i možnost hovořit zde s různými odborníky mající zkušenosti jak s dětmi tělesně či mentálně postiženými, tak se sourozeneckými páry anebo s dětmi jiného etnika. Je to jedinečná příležitost získat bohaté informace přímo od těch, jež jsou v kontaktu s těmito rodinami anebo dětmi denně. Velmi přínosnou zkušeností, jak uvedli pěstouni A, B, jsou pak výpovědi dětí, jež byly do pěstounské péče umístěny a chtějí se o své zážitky podělit s veřejností. V tuto chvíli má žadatel jedinečnou příležitost získat skutečně bohaté a pestré podněty, které mohou jemu samotnému pomoci v překonávání překážek. Kromě všech zmíněných skutečností zde žadatelé navazují i celoživotní přátelství, jež se zároveň stávají i podporou a pomocí ve chvíli, kdy si sami nebudou vědět rady.

Pokud výpovědi pěstounů A, B stručně shrnu, tak uvedli, že čas strávený v kurzu považovali za dostatečný, kurz ohodnotili jako přínosný a získali v něm potřebné informace nejen od odborníků.

Považujete čas strávený v kurzu za dostatečný?

A: „Čas považuji za přiměřený. Zároveň jsme si odpočinuli, sprátelili se. Přípravný kurz probíhal ve velmi příjemném prostředí – bylo to nejspíš záměrně, aby to lidi stmelilo.“

B: „Určitě, moc se nám tam líbilo“.

Hodnotíte absolvování kurzu jako přínosné?

A: „Určitě ano“.

B: „Samozřejmě“.

Získali jste v přípravném kurzu veškeré informace nezbytné pro přijetí dítěte?

A: „Ano“.

B: „Určitě ano. Získáte nejen užitečné informace od odborníků, ale i přátele s podobnými zkušenostmi“.

Dalo by se říci, že kurzy zákonné přípravy jsou doposud nejefektivněji propracovanou metodou ke kvalitnímu uchopení informací a podnětů vztahujících se k pěstounské péči. Je však třeba poukázat i na změny, ke kterým již došlo. Možnost zapojit do přípravného kurzu vlastní děti anebo děti, které jsou již v pěstounské péči přijaty, dříve ještě nebyla. Dnes je však situace poněkud jiná. Přípravného kurzu se částečně účastní i děti, které se však pouze podílejí na společném úkolu se svými rodiči. Smysl spatřuji především v tom, že odborníci tak mohou posoudit, na kolik jsou členové rodiny sebraní a jak se kdo na konkrétním výtvoru podílel. Lze tedy vyzorovat i kvality ve vztazích mezi jednotlivými členy. Důležitou roli zde hrají především děti, které jsou již v pěstounské péči přijaté. Díky společným úkolům mohou odborníci zjistit, zda předchozí dítě umístěné do pěstounské péče „zapadlo“ či nikoli.

Další změna, kterou však uvádím ve své teoretické části, je ta skutečnost, že kurzy zákonné přípravy byly předsazeny před psychologická posouzení. Dnešním žadatelům se tak nabízí ještě větší náklonnost ze strany odborníků, jež jsou ochotni vás s pěstounskou péčí podrobněji seznámit dříve předtím, než bude rozhodnuto o tom, zda jste vyhovujícími náhradními rodiči. Pokud byste jako žadatelé o pěstounskou péči neuspěli, v současné době již existuje celá řada dalších alternativ, jak opuštěnému dítěti alespoň částečně pomoci. Jednou z nich je například hostitelská péče.

Probíhá kurz zákonné přípravy v rámci celé rodiny?

A: „Možnost zapojit do kurzu děti za nás nebyla. Dnes je situace asi trochu jiná. Kamarádka si dává již třetí žádost o svěřením dítěte do pěstounské péče. Má už dva chlapce v pěstounské péči a, nyní žádá o holčičku. Tato rodina, zejména chlapci v pěstounské péči, měla za úkol vytvořit společný výrobek a v přípravném kurzu sdělit, proč by právě oni byli vhodnými pěstouny“.

Byl kurz přípravy v jeho průběhu někomu rozmluven a doporučeno jiné alternativní řešení?

A: „Jedné paní kurz rozmluvili a nabídli jí hostitelskou péči. Paní situaci pochopila a jiné řešení přijala“.

Na kurzech zákonné přípravy získávají žadatelé i základní informace o organizacích, které se jednotlivými oblastmi náhradní rodinné péče zabývají. Zájemci tak opět získávají jakousi podporu nebo spíše jistotu v tom, že na řešení případných otázek nejsou sami. Mezi tyto organizace patří Rozum a cit, Fond ohrožených dětí, Natama, Trialog a další. S těmito uvedenými organizacemi, které mi uvedli pěstouni A, B, C, D, se pěstounské rodiny mohou pravidelně účastnit jak víkendových, tak týdenních pobytů. Pobyty jsou organizovány jak pro děti samotné, tak pro pěstounské páry či jednotlivce. Obvykle jde o pobyty s nějakou tematikou, s vlastním využitím volného času anebo o pobyty u moře.

Z toho, co bylo doposud o kurzech zákonné přípravy řečeno, je zřejmé, že kurzy nabízí zájemcům o pěstounskou péči skutečně širokou škálu užitečných podnětů, ale i příjemných zážitků. Uchazeči o pěstounskou péči zde získávají možnost si vzájemně sdělit své názory, nápady, popřemýšlet o výhodách a rizicích svého řešení, posílit svoji sebedůvěru a jiné. Rovněž však mohou objevit i určité mezery u sebe samých, nad kterými mohou zapochybovat a pocítit tak potřebu vše ještě jednou důkladně zvážit. Za velmi pozitivní a přínosný efekt lze tedy považovat společné diskuse za přítomnosti odborníků, kterých se účastní lidé z podobných či stejných důvodů. Žadatelé se tak najednou ocitají v kruhu těch, kteří jsou jejich rozhodnutí přijmout dítě do pěstounské péče nakloněni.

4.6 Současný vztah pěstounů k pěstounské péči

4.6.1 Rodina A

Matýsek přijatý v 1 roce do pěstounské péče, Andrea v 5,5 letech. V současné době vyrůstají děti v pěstounské péči ve věku 6 a 9 let. Rodiče i v současné době vnímají pěstounskou péči jako možnost pomoci osamělému dítěti, zejména dítěti zdravotně handicapovanému, neboť dle jejich názoru je o děti se zdravotním handicapem poměrně nízký zájem. Soudí, že pro zdravotně handicapované děti je i stále nedostatek kroužků. Děti v pěstounské péči považují oba rodiče za vlastní a nečiní mezi biologickými dětmi a dětmi v pěstounské péči žádné rozdíly. Společně se účastní pravidelných akcí s pěstouny, o pěstounské péči mají aktuální přehled. Přijetí novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí vnímají jako velký přínos zejména na straně žadatelů o pěstounskou péči, jejíž součástí je povinná účast na kurzech zákonné přípravy. Kurz zákonné přípravy vnímají jako obohacující zkušenost jak po stránce teoretické, tak po stránce praktické. Uznávají, že

některé úřední postupy jsou zdlouhavé, avšak mají pro to pochopení a i navzdory těmto úředním procesům by vše absolvovali znovu.

4.6.2 Rodina B

Nina byla přijatá v 1 roce do pěstounské péče. V současné době vyrůstá v pěstounské péči ve věku 4 let. Rodiče i dnes vnímají pěstounskou péči jako příležitost pomoci alespoň jednomu dítěti z ústavního prostředí. Domnívají se však, že práce sociálních pracovníků je stále nedostačující, zejména v oblasti sociální práce s biologickou rodinou dítěte. I navzdory negativním zkušenostem, které jim s sebou pěstounská péče přinesla zejména po přijetí Niny, oceňují vlastní snahu a úsilí, které byli nuceni sami vynaložit. V průběhu vyřizování žádosti a přijímání Niny do pěstounské péče postrádali zejména oporu a kvalitnější spolupráci ze strany sociálních pracovníků. Ovšem na druhou stranu uvádí fakt, že získali i celoživotní přátelství a to v kurzech zákonné přípravy a na společných akcích pořádané jednotlivými sdruženími. Taktéž soudí, že pěstounům schází práva, což je jeden z důvodů, který by je od pěstounské péče v současné době nejspíš odradil. I přes tato úskalí uznávají, že si vždy přáli mít velkou rodinu a díky této příležitosti se jim jejich přání naplnilo. Věří, že Nině pomohli dostat se do kvalitního rodinného prostředí na rozdíl od prostředí ústavního a svou láskou obklopují všechny děti, i vlastní, stejným dílem.

4.6.3 Pěstounka C

Romská dívka Veronika byla přijatá v 6 letech do pěstounské péče, romské biologické sestry Edita a Darina byly přijaty společně po necelých dvou letech od přijetí Veroniky a to ve věku 10 a 6 let. V současné době žijí dívky samostatně se svými partnery, mají vlastní děti. Veronice je dnes 26 let a biologickým sestrám Editě a Darině 28 a 24 let. I přesto, že se již pěstounka o pěstounskou péči aktuálně nezajímá, neúčastní se akcí pořádaných pro pěstouny, domnívá se, že sociální práce s romskou komunitou je stále na nízké úrovni tak jak tomu bylo před více než dvaceti lety. Dle vlastního názoru se pokusila vychovat dívky tak, aby byly schopny se o sebe v budoucnu postarat a žít samostatně. Domnívá se ovšem, že romská komunita si vyžaduje zcela jinou péči, co se týká dětí umístěných do ústavních zařízení. V současné době uznává, že na tuto formu péče by si již vícekrát netroufla, zejména bez mužské autority.

4.6.4 Pěstounka D

Jelikož pěstounka vychovala v pěstounské péči celkem 6 dětí, i romských, dnes by se již k tomuto kroku neodhodlala a to z důvodu celkové vyčerpanosti. Domnívá se, že situace je dnes přijatelnější, ovšem podmínky, které byly nastaveny před více než dvaceti lety byly dosti nepříznivé, především ze strany sociálních pracovníků. Z jejího pohledu upřednostňovali výchovu ústavní před výchovou dítěte v rodinném prostředí a jejich přístup k žadatelům o pěstounskou péči byl dle jejího názoru velmi chladný. Vzájemné vztahy mezi pěstounkou a pěstouny jsou dnes velmi příznivé, avšak ze svého pohledu poukazuje na stále nedostačující sociální práci s romskou komunitou. Z vlastních zkušeností soudí, že k romské populaci je třeba být důslední a naučit je přizpůsobit se stejným podmínkám jako majoritní společnost.

SHRNUTÍ

Cíle, které jsem si na počátku výzkumu vymezila, se týkaly průběhu úřední procedury a dále způsobu i účelu konání kurzu zákonné přípravy pro žadatele o pěstounskou péči. Nyní bych stručně shrnula, k jakým zjištěním jsem v průběhu svého výzkumného bádání dospěla.

Z výše zjištěných skutečností vyplývá, že základním předpokladem přijetí dítěte do pěstounské péče je touha přijmout dítě za vlastní a to bez ohledu na jakékoli problémy, které se v průběhu přijímání dítěte mohou vyskytnout. Dle mého názoru zde nehraje roli to, nakolik je člověk vzdělaný či úspěšný ve svém životě – důležitým faktorem je právě zmíněná touha chtít pomoci nějakému dítěti z ústavního prostředí. Domnívám se však, že tato touha musí být zároveň provázena i racionální úvahou. Ta by se měla týkat přiměřeného věku ve vztahu k dítěti, tělesného a psychického zdraví a taktéž úvahy související s rodinným rozpočtem. Pokud jsou už v rodině děti, je potřeba o možném přijetí dalšího dítěte otevřeně hovořit i s nimi a rovněž s ostatními rodinnými příslušníky, jinak by mohlo dojít až k dysfunkci v dříve harmonické rodině.

Z výsledků výzkumu je patrné, že pěstouni měli k dětem velmi kladný vztah již dříve předtím, než se k pěstounské péči odhodlali. Svědčí o tom nejen minulé profese dvou pěstounek, která má k dětem velmi blízko, ale i ta skutečnost, že se pěstouni o náhradní rodinnou péči poměrně intenzivně zajímali od pěstounských rodin ze svého okolí. Mimo jiné získávali prvotní informace i z dokumentárních filmů anebo od nábožensky založených lidí, kteří se rodinnými tématy dosti často zabývají. Pouze jedna pěstounka uvedla přímou zkušenost s opuštěnými dětmi z SOS dětské vesničky ve Chvalčově, kde krátce působila jako „teta“ a vztah k těmto dětem si postupně utvářela.

Co se týká pěstounských párů, myšlenku přijmout dítě do pěstounské péče měli od počátku společnou, což je pro přijaté dítě velmi pozitivním a zásadním přínosem. Pokud by jeden z partnerů s přijetím dítěte do rodiny nesouhlasil, v takovém případě by již nadále nemělo smysl uvažovat nad vyřizováním žádosti o náhradní rodinnou péči. Sociálně-právní ochrana klade přece zájmy dítěte na první místo a proto je zřejmé, že by bylo chybné do takto rizikové rodiny dítě umístit. Je však možné společně s partnerem na této myšlence pracovat, navštěvovat pěstounské rodiny a prostřednictvím dostupné literatury anebo konzultací s odborníky se zbavit zbytečných předsudků a zábran. Pěstounky přijímající dítě bez mužského pohlaví byly, bohužel, přinuceny se s tímto rozhodnutím vypořádat sami,

jelikož neexistovaly žádné instituce, na které by se mohly s případnými dotazy obrátit. Veškeré podněty tak získávaly pouze od pěstounů, kteří již zkušenosti z oblasti náhradní rodinné péče měli za sebou. Ačkoli pozice dítěte umístěného do pěstounské péče bez tatínka je méně výhodná než úplná rodina, soudím, že každá možnost přijetí dítěte z ústavní péče do rodiny je dobrým řešením. Je však třeba být o svém konečném rozhodnutí zcela přesvědčen.

Pěstouni dále uvedli, že hlavním motivem přijetí dítěte do pěstounské péče byla zejména touha mít velkou rodinu a snaha pomoci opuštěnému dítěti. Dvě pěstounky dokonce uvedly touhu pomoci zdravotně či mentálně postiženému dítěti, neboť dle jejich názoru byl o tyto děti vždy menší zájem na rozdíl od dětí relativně zdravých. Z mého pohledu považuji za nepřilíš vhodný motiv přijetí dítěte do pěstounské péče za účelem řešení vlastní samoty. I tuto skutečnost však uvedla jedna z pěstounek jako příležitost, jak se zbavit pocitu osamělosti.

Vstupní informace, které byly pěstounům poskytovány ze strany sociálních pracovníků, zahrnovaly obvykle obecné údaje o dětech, které jsou do pěstounské péče umístěovány. Na případná rizika či úskalí však nebyla ani jedna z pěstounských rodin či pěstounek upozorněna. Dle mého názoru by však měli být žadatelé již při prvním setkání se sociálním pracovníkem informováni zejména o možnosti styku svěřeného dítěte s biologickými rodiči. Záleží pak na žadatelích samotných, na kolik jsou ochotni tyto podmínky podstoupit. Na jedné straně mohou být rodiče dítěte zbaveni rodičovských práv, což znamená, že veškerá rodičovská zodpovědnost a práva jsou na straně pěstounů. Na druhé straně však mohou veškerá práva zůstat na straně biologických rodičů. V tom druhém případě by tak mohlo docházet k pravidelným návštěvám ze strany biologických rodičů, což si vyžaduje na straně pěstounů toleranci a přizpůsobení se. Nikoli však za cenu, je-li kontaktování rodiči pro dítě nevhodné až ohrožující a dítě se mu dokonce brání. I na tuto skutečnost poukázala jedna z pěstounek – potřeba být připraven na spolupráci s biologickými rodiči v případě, že veškerá práva náleží právě jim samotným. Ze strany sociálních pracovníků však považuji za nezbytné připravovat zájemce o pěstounskou péči i na zcela běžné situace, které s péčí „cizího“ dítěte souvisí. Jde přece obvykle i o partnerské dvojice, které mít vlastní děti nemohou, tudíž jsou jejich představy o výchově takového dítěte někdy mylné. Právě nepřesné a neúplné sdělování informací lze hodnotit za jeden z nedostatků v komunikaci mezi žadateli a zprostředkovateli náhradní rodinné péče.

Jednotlivé postupy úřadů a soudů ohodnotili pěstounské rodiny a pěstounky velmi pozitivně, pouze jedna z pěstounských rodin poukázala na zdlouhavost soudních procesů. Pěstounská rodina rovněž poukázala na nutnost absolvování veškerých úředních procesů stejným způsobem, ačkoli již jedno dítě v pěstounské péči měli.

Co se týká vztahů mezi žadateli a zprostředkovateli pěstounské péče, ve třech případech zde byly shledány nedostatky. Ty se však vztahovaly zejména ke dvěma pěstounkám, jejichž zprostředkování proběhlo před dvaceti až třiceti lety. Ze strany sociálních pracovníků postrádaly zejména sociální podporu, povzbuzení a snahu pomoci. Pěstounka, u níž proběhlo zprostředkování před čtyřmi lety, uvedla, že postrádala především větší nasazení ze strany sociálních pracovníků. Sociální podporu tak pěstouni získávali zejména od jiných pěstounských rodin, jak jsem již uvedla výše, či odborníků, které si sami vyhledali.

Poslední částí, která ukončuje celý průběh mého výzkumného bádání, jsou kurzy zákonné přípravy, ke kterým se pěstouni vyjádřili následovně. Pěstounské rodiny, které se kurzu zákonné přípravy zúčastnily, jej označily za velmi přínosný. Pěstouni uvádějí, že kromě teoretických poznatků zde získali především zkušenosti praktické, kterých si cení nejvíce. Díky zážitkovým hrám a diskusím společně s odborníky, zkušenými rodinami, ale i dětmi vyrůstajícími již několik let v pěstounské péči, získali pěstouni několik cenných rad, které jim i v současné době pomáhají zdolávat překážky. Současně zde navázali přátelské vztahy s dalšími pěstounskými rodinami, které trvají dnes. Kurz zákonné přípravy lze tedy zcela přesvědčivě považovat za velmi efektivní a přínosný.

ZÁVĚR

Prostřednictvím diplomové práce jsem se pokusila nastínit důležitost vývoje dítěte v rodinném prostředí na rozdíl od prostředí ústavního a poukázat na jednotlivé kroky, které s přijímáním dítěte do pěstounské péče souvisí. V některých částech textu mohli být čtenáři upozorněni na nedostatky týkající se úředních postupů v procesu přijímání dítěte do pěstounské péče, jinde na její kvality.

Ačkoli o pěstounské péči se již diskutuje nejen mezi odborníky z oblasti náhradní rodinné péče, ale i na veřejnosti a v médiích, dle mého názoru existuje pro zájemce o jakoukoli formu náhradní rodinné péče stále nedostatek informací vztahujících se právě k tomu, co proces přijímání dítěte do náhradní rodiny obnáší a s jakým přínosem či nedostatky se lze v jeho průběhu setkat. Díky negativním zkušenostem, které pěstounské rodiny taktéž uvedly, by měli současní zájemci získat jistotu, že na případné situace jsou již připraveni, čímž by se měli zbavit vlastních obav.

Nyní by měli mít čtenáři přehled o tom, co proces přijímání dítěte do pěstounské péče obnáší a také, v čem se za posledních několik let změnil. Společnost by si měla být vědoma toho, že pro dítě je nejlepším prostředím rodina. Samozřejmě, že to neplatí vždy. Existují výjimky, kdy se dítě do náhradní rodiny neadaptuje a je navraceno do ústavního zařízení. Pokud má však člověk v sobě kousek empatie a touží opuštěnému dítěti pomoci a vychovat jej, i taková zkouška stojí dle mého názoru za zvážení. Je třeba si uvědomit, že každá situace, která se neobejde bez komplikací, přináší člověku na druhou stranu nové zkušenosti, poznatky i zpestření. V ústavních zařízeních jsou umístěny stovky dětí, které by si zasloužily vyrůstat v kvalitním rodinném prostředí provázaném citovými vztahy. Práce by tak měla přivést čtenáře i na myšlenku: Co nám dítě v průběhu života přináší?

Ačkoli pěstounská péče v sobě zahrnuje i určitá úskalí, existuje již celá řada institucí, které jsou připraveny v obtížných situacích vždy pomoci. Co se týká náročnosti a složitosti úřední procedury, záleží samozřejmě na úhlu pohledu. Žadatelé sice mnohdy vidí pouze složitost celého procesu, ovšem na druhé straně, prověření zájmů o náhradní rodinnou péči snižuje riziko ztroskotání nově založené rodiny. Zájemci o jakoukoli formu náhradní rodinné péče by si měli být vědomi, jak závažnou etapu právě podstupují a v případě jakýchkoliv nejasností či nesrovnalostí by měli kontaktovat nezávislé odborníky poraden státních či neziskových organizací. I přesto, že každá z pěstounských rodin uvedla

negativní zkušenost v průběhu úředních postupů, lze se nad těmito skutečnostmi pozastavit, nikoliv je však považovat za samozřejmost.

I když se s určitými nedostatky v úředních postupech potýkáme, usuzuji, že situace je již mnohem přijatelněji nastavená než tomu bylo před několika lety. Sociální pracovníci a odborníci z oblasti náhradní rodinné péče dnes vítají jakýkoli sebemenší podnět, který by je vedl k zamyšlení. Pokud je motiv zájemce přijetí dítěte do pěstounské péče zcela vyhovující a prokáže se skutečný zájem o dítě pečovat, vždy je podpora na straně náhradního rodiče. Aby však proběhl celý úřední proces bez komplikací, je nezbytné, aby bylo vynaloženo úsilí a snaha i ze strany náhradních rodičů. Významnou roli tak hrají správná komunikace a vzájemná spolupráce mezi žadatelem o pěstounskou péči a tím, kdo se podílí na jejím zprostředkování. Je také třeba zmínit fakt, že sociální pracovníci jsou již vybaveni citlivým přístupem ke všem klientům, určitou sumou vědomostí, pohotovými reakcemi a vždy jednají v zájmu dítěte.

Někteří čtenáři by si však mohli položit otázku? Proč vůbec vychovávat dítě cizí, když mohu pečovat o vlastní? Tuto otázku by si jistě nekladli ti, jež mít vlastní děti ze zdravotních či jiných důvodů skutečně nemohou. Odpověď je prostá. I přesto, že u dětí převzatých z ústavních zařízení nebude jistě pokračovat náš genetický vklad, neboť ten si přinesly od svých vlastních rodičů, bude v nich pokračovat všechno to, co jsme jim v průběhu společného soužití předali. A to není jistě málo. Děti jsou naše budoucnost, proto bychom se k nim neměli stavět zády. Stačí se jen podívat kolem sebe a zhodnotit, kolik aktivit kolem nás je skutečně prospěšných. Jsme společností, která je orientovaná na výkon, většina věcí se hodnotí jen podle ekonomické efektivity. Ovšem kategorie jako jsou láska k druhému, ochota pomoci či veřejná angažovanost do toho příliš nezapadá. Je však třeba si uvědomit, že život je především o vztazích.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BITTNER, P., HAVIGEROVÁ, J., JANIŠOVÁ, I., LANGHANSOVÁ, H. *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte*. Praha: Liga lidských práv, 2007. ISBN 978-80-903473-4-2.
- BUBLEOVÁ, V., DECKÁ, J., HABERLOVÁ, V., HOLÁ, B., MÁLIKOVÁ, J., VÁVROVÁ, A. *Pěstouni mají právo na služby*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2007.
- CELÁ, J. *Kapitoly z teorie výchovy*. Zlín: UTB, 2006. ISBN 80-7318-504-0.
- GABRIEL, Z., NOVÁK, T. *Psychologické poradenství a náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1788-3.
- GABURA, J., PRUŽINSKÁ, J. *Poradenský proces*. Praha: SLON, 1995. ISBN 80-85850-10-9.
- GOLDMANN, R. a kol. *Vybrané kapitoly ze sociálních disciplín*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 80-244-1454-6.
- HOFROVÁ, V. *Příprava budoucích pěstounů a osvojitelů – situace dítěte před svěřením do rodiny*. In *Aktuální otázky náhradní rodinné péče. Sborník z celostátního semináře NRP*. Brno: TRIALOG, 2005.
- CHMELAŘ, T., MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Děti potřebují rodinu. Inovativní přístupy v práci s ohroženými rodinami. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Praze*. Praha: Občanské sdružení Člověk hledá člověka, 2008. ISBN 978-80-254-2683-8.
- KLIMEŠ, J. *Budování identity dítěte – nejtěžší výchovný úkol v moderní společnosti*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006.
- KOTEK, M. *Práce s technikou „Podnětové situace.“* In *Aktuální otázky náhradní rodinné péče. Sborník z celostátního semináře NRP*. Brno: TRIALOG, 2005.
- KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1.
- MAŇÁK, J., ŠVEC, V. *Cesty pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-078-6.
- MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.
- MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Z., KOLUCHOVÁ, J., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J., BENEŠOVÁ, L. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-637-3.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1997. ISBN 80-85850-24-9.

NOVÁK, T., DRINOCKÁ, H. *Partnerské a rodinné poradenství. Práce s klienty*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1526-0.

OPATRIL, M. a kol. *Průvodce nových rodičů*. Brno: Sdružení pěstounských rodin, 2008.

Průvodce pro zájemce o náhradní rodinnou péči. Ostrava: Moravskoslezský kraj, 2006.

PLECITÝ, V. *Zákon o rodině*. Praha: Eurounion, 2007. ISBN 80-7317-063-9.

ROTREKLOVÁ, E. *Odborná příprava na přijetí dítěte do rodiny*. In *Aktuální otázky náhradní rodinné péče. Sborník z celostátního semináře NRP*. Brno: TRIALOG, 2005.

SMUTKOVÁ, L. *Sociální práce s rodinou*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-069-1.

ŠKVOIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5

ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-3.

Odborné časopisy

Průvodce náhradní rodinnou péčí. Sdružení pěstounských rodin. č. 2. Brno: Sdružení pěstounských rodin, 2008.

Průvodce náhradní rodinnou péčí. Sdružení pěstounských rodin. č. 3. Brno: Sdružení pěstounských rodin, 2008.

Průvodce náhradní rodinnou péčí. Sdružení pěstounských rodin. č. 4. Brno: Sdružení pěstounských rodin, 2008.

Průvodce náhradní rodinnou péčí. Sdružení pěstounských rodin. č. 5. Brno: Sdružení pěstounských rodin, 2008.

Průvodce náhradní rodinnou péčí. Sdružení pěstounských rodin. č. 1. Brno: Sdružení pěstounských rodin, 2009.

Zákony

Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Internetové zdroje

www.pestouni.cz

Sdružení pěstounských rodin

www.pestounskapece.cz

Pěstouni mají právo na služby

www.nahradnirodina.cz

Středisko náhradní rodinné péče Praha

www.fod.cz

Fond ohrožených dětí

www.rodina.cz

Internetový server o dětech i rodičích

www.natama.cz

Institut náhradní rodinné péče

www.trialog-brno.cz

Brněnský institut rozvoje občanské společnosti TRIALOG

www.triada-centrum.cz

TRIADA – Poradenské centrum

SEZNAM PŘÍLOH

Rodina A

1)

ZÁKLADNÍ ÚDAJE O BIOLOGICKÉ RODINĚ

Dítě: Matýsek.

Matka: 17 let, zbavena rodičovských práv.

Otec: neznámý.

Pěstouni: styky s matkou neudržují.

ANAMNESTICKÉ ÚDAJE

Rodové dispozice

- rodina geneticky zatížena výskytem neurologického onemocnění, v raném věku nelze tuto chorobu přesně diagnostikovat, je však 50% pravděpodobnost, že se u chlapce objeví taktéž.

Diagnóza: Ch-M-T choroba (senzomotorická neuropatie)

Průběh nemoci: postupné chabnutí rukou, nohou, chorobu nelze léčit, dochází ke zhoršení hybnosti končetin = ke konci života zůstává jedinec na invalidním vozíku.

Ontogenetický vývoj

Prenatální fáze: zanedbávány lékařské prohlídky.

Perinatální fáze: porod proběhl doma bez jakékoli pomoci,

- 3 hodiny po porodu byl chlapec převezen do porodnice na novorozenecké oddělení s následky podchlazení.

Postnatální fáze: porodní nádor na levé polovině hlavičky,

- zvýšený svalový tonus,

- úrazy, operace, vývojové anomálie chlapec neměl,

- po nalezení akceptujících pěstounů v dobrém stavu propuštěn.

Psychický vývoj

Psychomotorický: celkový průběh v normě - lezl po čtyřech, žvatlal, seděl, stoupal si, stavěl se na plná chodidla, po roce začal chodit.

Výrazový: náročné období vzdoru = výbušný, zbrklý, v oblasti hrubé motoriky nebylo významnější opoždění, působil mírně neobratně, ale zvládal prakticky vše.

Kognitivní: sensorika, pozornost, paměť, představivost, myšlení: vnímavý, inteligentní - ve 4 letech znal písmena, četl nápisy, vše v normě.

Charakterový a emotivní: extrovertní povaha, akční, ve skupině dětí oblíbený, usměvavý, veselý.

Sociální: zejména adaptace v rodině i širších skupinách: adaptace na nové prostředí téměř bezproblémová, sociální kontakt velmi dobrý, vztah k nevlastním sourozencům kladný (vycházeli společně od samého počátku), udržuje si pevné kamarádské vztahy, ve společnosti svých kamarádů, ale i příbuzných a známých ze strany pěstounů se cítí spokojený, klidný, komunikuje, je bezkonfliktní, navštěvuje skaut, věnuje se házené.

Vývoj osobnosti: spolupracující, stále dobře naladěný.

Charakteristiky z hlediska sociálního okolí

- ze strany příbuzných projevy nadšení,
- nepřijetí ze strany manželova otce - zpočátku chlapce ignoroval, vztah se urovnal asi po půl roce.

Scholarita (vstup do školy - mateřská škola, speciální škola, základní škola, jiný typ zařízení)

Název zařízení: mateřská škola, v září vstup do základní školy.

Adaptace na školní prostředí: zpočátku zbrklý, jinak bezproblémový.

Prostředí, ve kterém dítě vyrůstalo

- kojenecký ústav.

2)

ZÁKLADNÍ ÚDAJE O BIOLOGICKÉ RODINĚ

Dítě: Andrea.

Matka: 47 let, nezaměstnaná, rozvedená, dítěte se vzdala ihned po porodu.

Otec: neznámý.

Pěstouni: Styky s matkou neudržují.

ANAMNESTICKÉ ÚDAJE

Rodové dispozice

- ze strany matky nebyly zjištěny žádné zdravotní potíže.

Ontogenetický vývoj

Prenatální fáze: těhotenství dokončeno proti matčině vůli, potrat již nebyl možný,

- matka odmítla holčičku z důvodu jejího postižení.

Perinatální fáze: porod v nemocnici.

Postnatální fáze: ve 36. týdnu zjištěna spina bifida, zaveden ventrikuloperitoneální shunt do levé postranní komory mozku (viz.vysvětleno níže),

- dle neurologického vyšetření nebyla zaznamenána aktivní hybnost,

- ale byl zachován tonus kořenově (nižší),

- jedná se o těžkou chabou paraparézu, patrně až neúplnou plegii.

Hospitalizace: JIP nemocnice Kyjov, Brno - klinika dětské chirurgie, ortopedie, traumatologie, rehabilitační pobyt,

- operace - revize břicha při zavedení shuntu, reoperace shuntu, operace instabilní kyčle,

- rodiče předem informováni o tom, že je zde předpoklad k rozvoji.

Doporučení: Vývojová rehabilitace - Vojtova metoda (cvičí celé tělo) - dříve zanedbáno, po 3 měsících již viditelný úspěch.

Prognóza: mentálně by měla holčička dosáhnout své vrstevníky, navštěvovat běžnou základní školu,

- v budoucnu by měla samostatně fungovat, chodit do práce, žít v bezbariérovém bytě (u rozštěpu páteře není důvod k mentálnímu postižení, při přijetí však hodnocena na dolní hranici normy).

Psychický vývoj

Psychomotorický: chybí hybné napětí v končetinách (nervy do půl těla se již neobnoví), pohyblivost možná na invalidním vozíku, ku pomoci slouží i přístroj nebo berličky, jež chůzi částečně umožňují.

Výrazový: zejména intelektové schopnosti: při přijetí do pěstounské péče se intelektové schopnosti pohybovaly v mezích podprůměru, budoucí vývojová prognosa se však jeví jako velmi příznivá.

Kognitivní: zejména rozvoj paměti: slovní zásoba se rozšiřuje – rodinné prostředí holčičce velmi prospívá.

Charakterový a emotivní: zejména povahové vlastnosti, vývoj postojů, zájmů: holčička je aktivní, zvědavá, snaživá, přátelská, komunikativní, navštěvuje plavání, počítačový kroužek.

Sociální: velmi dobrý sociální kontakt.

Vývoj osobnosti: v současné době již došlo k celkovému kvalitativnímu a kvantitativnímu vývojovému posunu, intelektové schopnosti v průměru, stále aktivní, dobře naladěná.

Charakteristiky z hlediska sociálního okolí

- ze strany okolí velké projevy nadšení,
- přijetí a kladný vztah i ze strany manželova otce.

Scholarita (vstup do školy - mateřská škola, speciální škola, základní škola, jiný typ zařízení)

Název zařízení: speciální škola (2. ročník) - v těsné blízkosti bydliště.

Adaptace na školní prostředí: bezproblémová.

- do speciální školy umístěna z důvodu, aby na ni nebyl vyvíjen nátlak a neměla v běžné škole pocit, že je nejpomalejší; dosahuje zde nejlepších výsledků, což příznačně působí na její psychický vývoj.

Prostředí, ve kterém dítě vyrůstalo

- kojenecký ústav, nemocnice, dětský domov (do věku 4 let).

Rodina B

ZÁKLADNÍ ÚDAJE O BIOLOGICKÉ RODINĚ

Dítě: Nina.

Matka: střídavě pobývala v psychiatrické léčebně a v komunitě bezdomovců, výchovu Niny a její starší sestry suplovala babička dětí až do doby, než přestala výchovu Niny zvládat, z tohoto důvodu byla umístěna do kojeneckého ústavu, kde byla matkou zprvu navštěvována.

Otec: pravidelně pobývá v psychiatrické léčebně, o Ninu nejeví zájem.

Pěstouni: udržují styky s babičkou Niny, problémové situace vyvolává dědeček, se svojí manželkou (babičkou) je rozvedený, dožaduje se styku s Ninou v pravidelných periodách a údajně by ji chtěl získat do své péče, o kterou však dříve neprojevoval zájem.

ANAMNOSTICKÉ ÚDAJE

Rodové dispozice

- matka i otec trpí psychiatrickou chorobou, podrobnosti o jejich zdravotním stavu neznámé, oba léčeni v psychiatrické léčebně.

Ontogenetický vývoj

Prenatální fáze: projevy psychiatrických stavů

Perinatální fáze: porod v nemocnici, normální.

Postnatální fáze: nemoci, úrazy, operace nebyly, vývojové anomálie neměla.

Psychický vývoj

Psychomotorický: návyk z ústavního prostředí na bezbariérový přístup, tendence stále se o něco opírat, něčeho se držet (zvyklá pouze na postýlku s ohrádkou).

Výrazový: řeč: nekomunikovala, začala komunikovat až před rokem (ve věku 3,5 let), velké řečové zpoždění, v současné době navštěvuje logopedii.

Kognitivní: potíže při plnění úkolů v kolektivu, v domácím prostředí se však projevuje dobře, pozornost, paměť, představivost, myšlení, vnímání jsou v normě.

Emotivní a charakterový: klidná, usměvavá, kamarádká, ráda si hraje, kreslí, zpívá.

Sociální: při příchodu do náhradní rodiny neschopnost přijmout mužské pohlaví (tatínka - pěstouna), zpočátku potíže v mateřské škole, nedorozumění, adaptace probíhala postupně.

Vývoj osobnosti: samostatnost, avšak disciplína z ústavního prostředí stále přetrvává.

Charakteristiky z hlediska sociálního okolí

- okolím postupně přijata.

Scholarita (vstup do školy – mateřská škola, speciální škola, základní škola, jiný typ zařízení)

Návštěva zařízení: od září v mateřské škole - velký pokrok, rozvoj ve všech oblastech.

Adaptace na školní prostředí: zpočátku nedorozumění, adaptace probíhala postupně.

Prostředí, ve kterém dítě vyrůstalo

- kojenecký ústav.